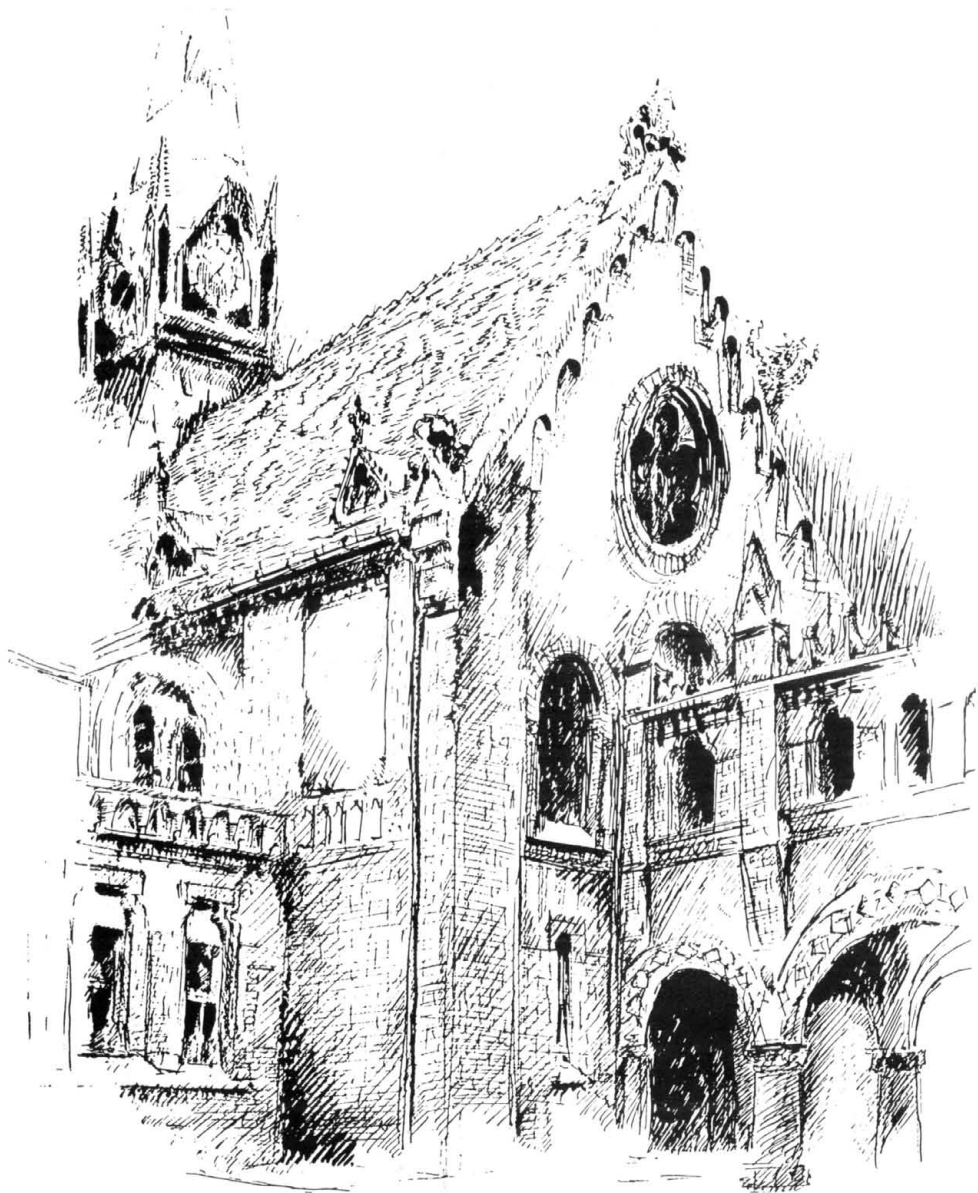

könyv
könyvtár
könyvtáros

1998
december

H. B. 1327 Paris

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

7. évfolyam 12. szám

1998. december

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Bényei Miklós:** A megyei könyvtárak feladatai a helyi irodalmi értékek számbavételében 3
- Gyuris György:** Egy megyei könyvtár tudományos tevékenysége a szegedi Somogyi-könyvtár példája alapján 12
- Sonnevend Péter:** A megyei könyvtár feladatai 20

Fórum

- Horváth Tibor:** Hej, iskolai könyvtárak! 28

Műhelykérdések

- Balázs Géza:** Digitális nyelvújítás 37

Extra Hungariam

- Kastaly Beatrix:** Újdonságok a restaurálásban és az állományvédelemben ... 40

História

- Osváth Zsolt:** A műegyetemi könyvtár másfélszáz éve 52

Könyv

- Mezey László Miklós:** A „Máté-effektus” az olvasásszociológiában 54
- Könyvtártörténet-írás a „keleti végeken” 56
- Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz 57

Lapunk e számában Osváth Zsolt: A műegyetemi könyvtár másfélszáz éve c. cikkéhez közlünk illusztrációkat.

From the contents

The tasks of the county libraries (contributions from *Miklós Bényei, György Gyuris* and *Péter Sonnevend*) (3-27);
Tibor Horváth: The problems of school libraries (28)

Cikkeink szerzői

Balázs Géza nyelvész, az ELTE dékánhelyettese; *Bényei Miklós*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Gyuris György*, a szegedi Somogyi Könyvtár igazgatója; *Horváth Tibor*, az OPKM ny. főigazgatója; *Kastaly Beatrix*, az OSZK osztályvezetője; *Mezey László Miklós*, az OSZK-KMK munkatársa; *Osváth Zsolt* levéltáros; *Sonnevend Péter*, a JPTE Központi Könyvtára főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Györi Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdatüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 98.273

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre xxxx forint. Egy szám ára xxx forint

HU-ISSN 1216-6804

E rovatunk tanulmányai előadásként hangzottak el 1998. októberében, Győrben, a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár elődje alapításának 100. évfordulója alkalmából rendezett, *A megyei (regionális) könyvtárak tudományos tevékenysége és feladatai* című alapvető fontosságú tanácskozáson. Az írások megjelennek a *Kisalföldi Könyvtárosban*, mi e folyóirat főszerkesztőjének, dr. Szabó Imrénének szívesességéből tehetjük őket közzé.

A megyei könyvtárak feladatai a helyi irodalmi értékek számbavételében

Ki vitatná, hogy a szépirodalmi alkotások fokozott mértékben alkalmasak szülőföldhöz, lakóhelyhez fűződő emberi, érzelmi kapcsolatok elmélyítésére, a loálpatriotizmus érzésének kialakítására, megszilárdítására. Nyilvánvaló az is, hogy a költői és prózai művek tartalma, esztétikuma a múlt, a nemzeti örökség egy darabja és a jelen életének, gondolkodásának tükré. Alighanem ez a kettős felismerés az elsődleges indítéka annak, hogy a megyei könyvtárak helyismereti tevékenységének kezdettől fogva szerves részét képezi a helyi irodalmi értékek gyűjtése, számbavétele, hozzáférhetővé tétele, közreadása és propagálása. Ugyanakkor a gazdag nemzetközi és hazai szakirodalomban a címben jelzett téma átfogó kifejtését hiába keressük, többnyire csak szórványos utalások, észrevételek olvashatók. Holott a mindennapi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy munka közben számos gyakorlati kérdés vagy még inkább dilemma vetődik fel, és ezekre a könyvtárak eltérő válaszokat adnak. Tehát szükséges lenne az elméleti tisztázás, ám e helyen csupán néhány módszertani probléma megfogalmazására, felvillantására tehető kísérlet, messze nem a teljesség és különösen nem a végleges válasz igényével. Talán nincsenek is abszolút érvényes, egységesen követhető szabályok; úgy tűnik, a könyvtárosoknak mindenhol maguknak kell eldönteni, kiizzadni, hogy a konkrét dilemmákat hogyan oldják fel.

Feltétlenül megemlítiendő, hogy a címben szereplő feladatok nemcsak a megyei, hanem a helyismereti munkával foglalkozó többi – városi, községi, egyházi, egyetemi, iskolai stb. – könyvtárban is jelentkeznek. Mindazonáltal – reményem szerint – az itt elhangzottak ezen intézményekben is alkalmazhatók, segíthetik a gondolkodást, az elhatározást. Előrebocsátandó az is, hogy mondandóm nem korlátozódhat a számbavételre; röviden szeretnék kitérni a gyűjtés és a népszerűsítés kérdéskörére is.

A „helyi irodalmi értékek” kifejezés értelmezése

Célszerűnek látszik azokkal a problémákkal indítani, amelyek rejtetten az előadás megadott címében is bennefoglaltatnak. A „helyi irodalmi értékek” kifejezés mindhárom szava ilyen.

A „helyi” jelzőnek némelyek pejoratív tartalmat tulajdonítanak, azonosítják a provinciálissal, a kevésbé jelentőssel. Számunkra, könyvtárosok számára ez semmiképpen sem elfogadható. A mi gyakorlatunkban a „helyi” nem a minőségre, hanem a lokális jellegre utal, közelebbről arra, hogy a szóban forgó irodalmi alkotás ilyen vagy olyan módon, ilyen vagy olyan mértékben kötődik egy adott helyhez, egy településhez, egy megyéhez: arról szól, ott játszódik, ott írták vagy ott keletkezett (pl. egy hang- vagy videofelvétel), illetve a településen adták ki vagy nyomtatták. A lokalitás megnyilvánulhat pusztán abban is, hogy a szerző kapcsolódik valahogyan a helyhez: ott született, ott tanult, ott dolgozott, ott halt meg, ott megjelent lapokban vagy más időszaki kiadványokban publikált stb. Az ún. helyi szerzők lehetnek külföldi személyek is, akik rövidebb-hosszabb ideig hazánkban, valamely helységben vagy megyében tartózkodtak – mondjuk katonák voltak. Mint köztudott, akár a szerző munkássága, akár egy-egy mű esztétikai értéke vagy gondolati tartalma az esetek jelentékeny hányadában tüntet az adott hely határain, országos, sőt egyetemes jelentőséggel bírhat; elég talán Petőfi Sándor, Nikolaus Lenau vagy éppen Kisfaludy Károly példájára hivatkozni.

Az „irodalmi” jelző értelmezése, pontosabb körülhatárolása is indokoltnak látszik. Már a bevezető szavaimból kiderült, hogy az irodalom fogalmat ezúttal szűkebben használom: a szépirodalmat, továbbá az ennek múltjával, fejlődésével, mozgástendenciáival, az egyes írók, költők életművével stb. foglalkozó irodalomtörténetet értem alatta. Igenám, de mindjárt ott ágaskodik az első gyakorlati kérdés: mi tekinthető szépirodalomnak? A hagyományos felosztás, vagyis a lírai, epikai és drámai alkotások megkülönböztetése már régóta nem elegendő; a könyvtári és bibliográfiai gyakorlatból is jól ismert, hogy sok a határeset, az átmenet. Hova soroljuk például a széppróza és az értekező próza mezsgyéjén álló esszéket, memoárokat, naplókat és írói leveleket; nemegyszer gondot okoznak a szónoklatok és a prédikációk; vitatható némely publicisztikai műfaj, pl. a karcolat, a glossza, az útirajz hovatartozása is. És mit csináljunk az opera- és operettlibrettókkal, a musicalek, egyáltalán a popzene dalszövegeivel? Rendszerint az történik, hogy a könyvtárosok a jeles szerzőknél tágítják a kört, néha a végső határig, azaz bármilyen, még a politikai és tudományos írásukat is számbaveszik, sőt olykor gyűjtik is. Mindebből következően az irodalomtörténet határvonalai is elmozdulnak, pl. a sajtó-, politika-, netán a zenetörténeti vizsgálódások, munkák irányába. S akkor még nem is említettünk olyan határterületeket, mint a könyvtártörténet, amely a szépirodalmi és irodalomtörténeti művek elsődleges őrzési helyének múltját kutatja, vagy a könyvtörténet, amely kiadástörténetként is felfogható. Egészen sajátos helyet foglal el a folklórkincs. Noha ennek kutatása elsősorban a néprajz feladata, továbbá a könyvtári osztályozás és a raktári táblázat is e tudományághoz kapcsolja, valójában a folklórisztikai művek az irodalmi folyamatnak is részét képezik, ennél fogva az irodalomtörténet is foglalkozik velük. Éppen ezért megkockáztatható az az állítás, hogy a helyi tartalmú népköltészeti alkotások (pl. népballadák, népmondák, népregék), a helyi gyűjtésű folklóranyag, a helyi mesélőtől, dalostól lejegyzett, felvett szövegek, továbbá mindezek helyi kiadásai a helyismereti gyűjtésben és feltárásban a szépirodalomhoz is besorolhatók, illetve a rájuk vonatkozó feldolgozások az irodalomtörténetnél is figyelembe veendők.

Jó néhány bizonytalansági elemet hordoz a harmadik, a címben többes számban szereplő „érték” kategória is. Kérdések sorozata tolul elénk. Mi számít értéknek? Csak az esztétikai szempontokat érvényesítsük vagy tartalmi vonatkozásokat is mérlegeljünk? Legyen-e minőségi kritérium a helyi szerzők körének kijelölésekor? Ha igen, mi legyen az: egy kötet, a lexikonba való bekerülés, netán a csaknem megfoghatatlan rendszeres publikálás? Mi történjen a dilettáns szerzőkkel? Hogyan viszonyuljunk a fiatal, kezdő írókhoz, költőkhöz – például a diákokhoz –, akikből lehet nagy alkotó is? Egyáltalán, húzzunk-e bárhol is határt vagy bízunk az értékes és az értéktelen megkülönböztetését az olvasóra, a felhasználóra? Megint más probléma, hogy mit kezdjünk az interjúkkal? Továbbá: az irodalomtörténeti munkák közül csak a tudományos dolgozatokra és az esszékre figyeljünk vagy a publicisztikai írásokra, a visszaemlékezésekre és egyéb műfajokra is? Folytathatnánk még, de már ez is elég annak magyarázatára, miért olyan sokféle a könyvtári gyakorlat e téren. Talán csak egy dologban van egyetértés: a helyismereti gyűjtésnél és számbavételnél okvetlenül mellőzendők az ideológiai-politikai, az erkölcsvédelmi és más hasonló megfontolások, mert ezek nem értékképző tényezők. A sokféleség egyébként abban is kifejezésre jut, hogy a könyvtárak számottevő hányada különbséget tesz a gyűjtés és a feltárás között: azaz nem feltétlenül szereznek be minden helyi alkotást, a bibliográfiai számbavételnél azonban teljességre törekszenek. Máshol viszont mindkét vonatkozásban a teljesség a cél, amely – mint nagyon jól tudjuk – soha el nem érhető, de a relatív vagy tartalmi teljesség kitartó munkával megközelíthető.

A szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok gyűjtése

Hogy a lokális jellegű szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok közül egy-egy könyvtár végül is mit gyűjt, az a helyi elhatározásoktól függ. Mindezekelőtt attól, hogy a most vázolt kérdésekre milyen válaszok születtek, és azokat időközben hogyan finomították, módosították. A döntéseket szinte mindenütt a gyűjtőköri szabályzatban rögzítik, amelybe a szépirodalomra vonatkozó megállapodásokat is célszerű bevenni. Felelős mérlegelést kíván annak meghatározása, hogy a helyi információkat hordozó szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok mely csoportjait őrzik. Leginkább azzal a megoldással találkozunk, hogy a helyi tartalmú művek, köztük a helyi személyeket ábrázoló alkotások mellett az ezek körébe nem sorolható helyi kiadványokat is gyűjtik. Változatosabb a kép a helyinek minősülő szerzők azon munkáit illetően, amelyek nem helyi tartalmúak és nem is helyi kiadványok: a megyei könyvtárak rendszerint válogatnak, mégpedig előbb a szerzők, aztán a művek közül; a kisebb könyvtárak a relatív teljességet is megcélozhatják; néhol viszont teljesen kizárják ezt a csoportot.

Nagy általánosságban az mondható, hogy a helyismereti állományban minden dokumentumfajtnak helye van, amelyik szépirodalmi közleményeket, illetve irodalomtörténeti információkat tartalmaz. A könyvtárak számára magától értetődő a könyvek, köztük a poligráf művek gyűjtése; beleértve a helyi tartalmú szépirodalmi műveknek és a helyi szerzők szépirodalmi alkotásainak – amennyiben az utóbbiak a gyűjtőkörbe tartoznak – a fordításait is. A külföldi kiadvá-

A könyvraktár és mellébejárát a dolgozóhelyiségekhez

nyokról való tájékozódás és a hazai beszerzés gyakorlati nehézségei (pl. a terjesztés gyengeségei, a kötelesspéldány-szolgáltatás hiányosságai) most kívül esnek az előadás tárgykörén. A helyi periodikumok szintén természetes módon kerülnek a helyismereti gyűjteményekbe. Nem ilyen egyszerű a helyzet a fővárosban és más megyékben kiadott folyóiratokban, heti- és napilapokban közzétett helyi vonatkozású szépirodalmi és irodalomtörténeti írásokkal, recenziókkal. A fő kérdés az: megelégedjünk-e a bibliográfiai számbavétellel vagy másolat, esetleg lapkivágat formájában a gyűjteményben is helyezzük el azokat? Erre is, arra is van kísérlet; nagyon jó szolgálatot teszünk az olvasóknak, ha a második megoldást választjuk. Az irodalmi rendezvényekről informáló aprónyomtatványokat, pl. a meghívókat szintén érdemes megőrizni. Szóba jöhetnek a megzenésített versek, drámarészletek stb. kottái is. Gondolom, az sem igen vitatható, hogy a különféle irodalmi vonatkozású képeknek ott a helye a könyvtárakban: nemcsak a portréknak, hanem az épületekről (pl. az irodalmi folyóiratok szerkesztőségeiről) és más objektumokról készült fotóknak, képes levelezőlapoknak is. Gyűjtendőek a színházi előadások, a szavalatok, a felolvasások, az interjúk stb. hang- és videofelvételei is; köztük – legalább – a helyi rádiók és televíziók műsorai. Magnó- és videofelvételeket a könyvtárak maguk is készíthetnek. Kérdéses viszont, hogy mi legyen a filmadaptációkkal, amelyek voltaképpen nem a szépirodalmi alapl mű szerzőjének, hanem a forgatókönyv írójának és a film rendezőjének a szellemi termékei. Újabban a lokális tartalmú CD-ROM-okra is oda kell figyelnünk.

Szinte valamennyi megyei könyvtár gyűjt irodalmi és irodalomtörténeti kéziratokat: pl. szakdolgozatokat, pályamunkákat, nyomtatott művek eredeti autog-

ráf vagy gépiratos változatait, egyéb kötetes anyagokat, de ún. leveles dokumentumokat is. Mivel hasonló feladat a levéltárakra, a múzeumokra és más könyvtárakra is hárul, megfontolandó, hogy egy-egy felbukkanó, felajánlott kéziratot hol helyezünk el. A levéltári iratok köre elég pontosan körülhatárolt, így leginkább a múzeumok és a könyvtárak között lehet vita. Véleményem szerint a helyes megközelítés a mindenkori gyűjteményérték szem előtt tartása: vagyis egy-egy író, költő, irodalomtörténész, egy-egy irodalmi folyóirat, szervezet stb. kézíratos anyaga lehetőleg egy helyen, egy közgyűjteményben legyen elérhető; ily módon az újonnan előkerült dokumentumok megszerzésénél élvezzen előnyt a korábbi anyagot őrző, kezelő múzeum vagy könyvtár.

Néhány mondat erejéig szeretném szóba hozni a possessorok kérdését is. A nyomtatott könyvekben és időszaki kiadványokban rejtőző kézírásos bejegyzések azon csoportjára gondolok, amelyek azért érdekesek a könyvtár számára, mert a bejegyző vagy az ajánlás címzettje helyi személyiség. Mind a margójegyzetek, mind a kötetek előző- vagy hátsó védőlapján, netán más üres vagy félig üres oldalakon olvasható beírások az illető személy munkásságára, életútjára, olvasmányélményeire stb. vonatkozóan forrásértékű információkat, adalékokat tartalmazhatnak, ezért a szóban forgó példányok megőrzése mindenképpen hasznos, a kérdés csupán az: a helyismereti gyűjteménybe kerülnek-e vagy más állományrészbe; feltárásuk az utóbbi esetben is elengedhetetlen. A modern korban divatos kézíratos dedikációk más összefüggésben lehetnek érdekesek: pl. a szerző kapcsolatrendszerének, a helyi kötődés jellegének felderítésében nyújthatnak segítséget. Tehát ezek – illetve az őket hordozó kötetek, lappéldányok – gyűjtése, megőrzése, számbavétele szintén fontos.

A szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok, információk feltárása, számbavétele

A helyi érdekű szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok, információk számbavételénél különösen gyakran érzékeljük, hogy a gyűjtés és feltárás elválaszthatatlan egymástól. Hiszen minden könyvtárban az állomány a feltárás alapja, ugyanakkor nagyon sokszor a bibliográfiai számbavétel során fedezünk fel gyűjteményi hiányokat, szerzünk tudomást lokális jellegű művekről, információkról. Tapasztalati tény az is, hogy a feltárás nemcsak a bibliográfiai adatok regisztrálását jelenti, hanem egyre inkább a faktográfiai információk kiemelését, rögzítését is. E munka nem maradhat az adott könyvtár állományának keretei között, szükséges a más gyűjteményekben fellelhető lokális dokumentumok, információk számbavétele is.

A könyvtári gyakorlatban domináns bibliográfiai számbavétel a szépirodalmi és irodalomtörténeti művek korábban említett mindhárom csoportjára kiterjed. Legkönnyebb dolgunk a helyi kiadványokkal van: a topográfiai szempont ugyanis a kellő körültekintést és a teljességre törekvő gyűjtést feltételezve maradéktalanul érvényesíthető; még akkor is, ha az adott helyen kiadott könyvek, lapok, av-dokumentumok stb. egy részéről csak jókora késéssel szerzünk tudomást, a retrospektív feltárást pedig a hiányzó művek felkutatása lassítja. Már több gondot okoz a helyi tartalom, még többet a helyi szerző munkáinak a felderítése,

ami elsősorban a közlemények nagyarányú szóródására vezethető vissza. A jelenség a helyi kiadványoknál is megfigyelhető, de ezek szemmel tartása, visszamenőleges feltárása általában egyszerűbb. A biztosnak látszó topográfiai adatból kiindulva például előbb-utóbb hozzáférhetővé válnak a poligráf művek és a helyi lapok; így minden további nélkül számbavehető a bennük található szépirodalmi és irodalomtörténeti publikációk, recenziók, még azok is, amelyek nem helyi tartalmúak vagy nem helyi szerzők írásai. Retrospektíve megnyugtatóan töltik be ezt a szerepet a szaporodó folyóiratrepertóriumok és a ritkább, válogató jellegű, ám a szépirodalmat általában regisztráló hírlaprepertóriumok.

Megtöbbszörözi a szóródást, hogy a más megyékben, a fővárosban és külföldön megjelent kiadványokban is vannak az adott megyére vonatkozó, illetve helyi szerzőktől származó szépirodalmi, irodalomtörténeti írások, ismertetések. Ráadásul nemcsak elsődleges, hanem másodlagos és utólagos közlésről egyaránt szó lehet. Viszonylag könnyen megbirkózunk az egy- és kétszerzős könyvekkel. A poligráf kiadványokban – antológiákban, kalendáriumokban, évkönyvekben, tanulmánykötetekben stb. – rejtőző versek, elbeszélések, drámák, irodalomtörténeti dolgozatok – felkutatása, regisztrálása már sokkal nehezebb feladat. A kurrens anyagnál fokozza ezt, hogy az MNB Könyvek bibliográfiája már nem ad analitikus feltárást, így elég sok lokális irodalmi közleményről csak véletlenszerűen és megkésve – pl. a helyismereti és szakbibliográfiákból, recenziókból – értesülünk. Az irodalmi és irodalomtörténeti folyóiratok helyi cikkeinek számbavétele rendszerint komolyabb erőfeszítések nélkül elvégezhető, a többi folyóiratban megjelent közleményeké viszont roppant idő- és energiaigényes munka. A heti- és napilapok, valamint az iskolai, egyházi, kisvárosi, községi, szakmai és egyéb újságok szépirodalmi és irodalomtörténeti anyagának feltárása pedig a jelenlegi körülmények között gyakorlatilag lehetetlen. Az MNB Időszaki kiadványok repertórium a szépirodalmat és a recenziókat nem regisztrálja, a helyi lapok túlnyomó többségét pedig egyébként sem tárja fel. A recenziókat illetően az irodalomtudományi bibliográfiák, továbbá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár immár CD-ROM-on is elérhető analitikus katalógusa részben pótolják a nemzeti bibliográfia hiányosságait, bár a helyi lapok nagyobbik hányadát ezek is mellőzik. Megemlítenéd az av-felvételek problematikája is. Ezek egy részéről van ugyan bibliográfia, de nem analitikus, így a helyi dokumentumok kiválogatása éppolyan bonyolult, mint a nyomtatványok esetében. Részben az eredeti közlemények, részben a források miatt a külföldi kiadványokat és sajtótermékeket is figyelemmel kellene kísérni. Szerencsére e téren a Hungarika adatbázisok és a szomszédos országok könyvjegyzékei hozzánk is eljutó periodikumai nyújtanak némi segítséget.

A helyismereti bibliográfiai számbavétel szempontjából is nagy előrelépés lenne, ha megvalósulna a szépirodalmi közlemények országos, kurrens regisztrációja.

Régi óhaj ez, a Magyar folyóiratok repertóriumának első szerkesztője már az induláskor, 1946-ban megígérte e hiány kiküszöbölését. A hazai szépirodalmi publikációk bibliografizálására azonban csak rövid életű kísérletek történtek. Néhány esztendeje, amikor az MKE Bibliográfiai Szekciója megtárgyalta, Lisztes László pedig a *Könyvtári Figyelő* 1993. évi 3. számában egy invenciózus tanulmányban mérlegelte a hazai szépirodalmi bibliográfia lehetőségeit, esélyeit, úgy

tűnt, elmozdul a holtpontról a dolog, és a könyvtárak egy nagyon fontos, sűrűn használható tájékoztatási segédletet kapnak, ami által a lokális közlemények számbavétele is egyszerűbb, gyorsabb és megbízhatóbb lehetett volna. Lisztes László egy könyvtárközi összefogás gondolatát vetette fel, és messzire jutott a válogatás elveinek tisztázásában. Nem sokkal ezután Vajda Erik az *Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével* című, 1994-ben közreadott megvalósíthatósági tanulmányában az IKR megújításától várta e kérdés megoldását is. Szerinte a kooperáció és a számítógépes feltárás, hálózat megeremthetné a feltételeit a szépirodalmi közlemények kurrens feldolgozásának is, sőt még a recenziók is bekerülhetnének az adatbázisba. Rokonszenvezett ezzel a javaslattal az Országos Széchényi Könyvtár tájékoztatási fősztálya is. Vajda Erik elgondolása azonban pénzügyi okokból nem valósulhatott meg. A Lisztes-féle, csak erre a feladatra koncentráló együttműködés pedig itt nem elemezhető, de többnyire szemléleti okokból aludt el, remélhetőleg nem örökre. Egyelőre nem látjuk, milyen esélyt kínál e téren a MOKKA; mindenestre a közös katalógus kiterjesztése a megyei könyvtárakra elképzelhetővé tenné ennek a gondnak az enyhítését is. A technikai feltételek már megvannak: a számítógépek alkalmazása, a hálózatok kiépülése elvileg lehetővé tenné az országban megjelent összes periodikum szépirodalmi közleményeinek teljességre törekvő feltárását, és ebből a kurrens katalógusból ki-ki, azaz bármelyik könyvtár lehívhatná az őt érdeklő adatokat. Ezzel nagyrészt elhárulna az a tartalmi akadály, amely az ilyen jellegű könyvtárközi együttműködések sikerének legfőbb gátja volt; nevezetesen az, hogy a helyi vonatkozások felismerése, megítélése más megyékben, más településeken is csak nagy hibaszázalékkal történhet meg. Mi lenne itt a megyei könyvtárak konkrét tennivalója? Egyrészt a közvetlen részvétel, másrészt a közvetítés. A megyei helyismereti gyűjtemény munkatársai vállalnák a megyei hatókörű sajtóorgánumok szépirodalmi közleményeinek bibliográfiai számbavételét és az adatok rögzítését, továbbá elvégezhetnék azon települések periodikumainak feltárását, amelyek könyvtárai erre nem képesek; egyúttal szerveznék a bekapcsolódó városi, községi könyvtárak ilyen irányú feltáró tevékenységét, és biztosítanák a bibliográfiai adatok hálózati áramlását. Véleményem szerint – amit egyébként mások is többször leírtak – az országos szépirodalmi katalógus létrehozása nem elsősorban helyi érdek, hanem országos: a nemzeti kultúra fontos területének rendszeres, folyamatos feltérképezését, számbavételét, felmutatását jelenthetné, amiből – mint utaltam rá – természetesen profitálhatna a helyismereti tevékenység is.

A visszamenőleges feltárás szintén sürgős feladat, és erre is kitűnően használható a komputer. Az országos összefogás hozhat itt, a retrospektív számbavételben is a relatív teljességhez közelítő eredményt. Ennek azonban – úgy érzem – egyelőre sem a tartalmi, sem a személyi feltételei nincsenek meg; például nincs teljes országos sajtóbibliográfiánk, kiegészítésre szorul a megyei sajtóbibliográfiák többsége, még körvonalaiban sem rajzolódott ki valamiféle program, és akkor még nem is beszéltünk a hiányzó pénzügyi bázisról. Éppen ezért a visszamenőleges számbavétel inkább helyi, egyedi kezdeményezésekkel haladhat előre, pl. rengeteg ismeretlen információ adható közre a személyi bibliográfiákban, a folyóirat- és hírlaprepertóriumokban.

Az olvasói, felhasználói igények még a vonakodó könyvtárakból is kikényszerítik a faktográfiai feltárást. Könyvtáraink túlnyomó többsége azonban készséggel vállalja ezt a feladatot, amit a kurrens és retrospektív adattárak, számítógépes adatbázisok gyarapodó száma is meggyőzően bizonyít. E helyen nincs mód a szépirodalmi és irodalomtörténeti faktográfiai feltárás részletkérdéseit, módszertani problémáit elemezni, noha ezekről is érdemes lenne bővebben értekezni. Ezúttal csak felsorolásszerűen említenek meg néhány gyakorlati példát, lehetőséget: biográfiai index, esetleg bibliográfiai hivatkozásokkal kiegészítve; irodalmi életrajzi lexikon; irodalmi testületek és szervezetek adatai stb. A könyvtárak összeírhatják az irodalmi emlékhelyeket is, ez utóbbit azonban a helyi múzeumok is végzik, célszerű tehát elkerülni a párhuzamosságot.

Talán itt, a faktográfiai feltárás kapcsán kell szólni arról az új fejleményről, amely helyi vonatkozásban is új távlatokat nyit: a szöveges információk elektronikus rögzítéséről. Helyi tartalmú szépirodalmi művek vagy helyi szerzők munkái is bekerülhetnek a Magyar Elektronikus Könyvtárba, felkerülhetnek az Internetre, készülhet róluk CD-ROM. Más megközelítésben a lokális jellegű versek, elbeszélések, regény- és drámarészletek stb. a megyei könyvtár digitális adatbázisában is helyet kaphatnak, ezáltal könnyebben visszakereshetővé válnak, a teljes szöveg bővebb információanyagot kínál, a jelenben és a jövőben pótolhatják a lapkivágatokat, fénymásolatokat stb.

A könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben számtalan, ma még ismeretlen irodalomtörténeti információ rejtőzik. Ezek felszínre hozatalában közreműködhetnek a könyvtárosok – akár kutatóként is, ha arra felkészültek, ha ahhoz kedvet éreznek. A helytörténeti vizsgálódás az ún. országos történet, a nemzeti irodalom alaposabb megismeréséhez is hozzájárul. Elgondolkodtató, ugyanakkor biztató, ösztönző sorok olvashatók Kerényi Ferenc, a neves irodalomtörténész cikkében, amely nemrég jelent meg az *Irodalomismeret* című folyóirat idei első-második számának hasábjain. „A Petőfi-kutatás nagy tartalékának a helytörténetet látom. A kritikai kiadás mellett az átideologizált időkben is innen érkeztek az igazán fontos, bár nem látványos adatfeltárások, tudományos részeredmények” – írta – és hozzáfűzte: várhatóan így lesz ez a jövőben is. (*Kerényi Ferenc: A Petőfi-kutatás helyzetéről és feladatairól. In: Irodalomismeret, 1988. 1–2.sz. 72.p.*) A kivétel az irodalomtörténet egészére általánosítható: az egyes írókról, költőkről, fogadtatásukról, az irodalmi folyóiratokról és társaságokról, egy-egy nagy alkotó helyi kultuszáról a lokális források segítségével pontosabb, teljesebb kép formálható, akár merőben új adatok, eddig nem ismert művek is felbukkanhatnak. Miért ne lehetnének, lennének részesei e nemes leltek feltárásának mi, a források jelentékeny hányadának őrzői, a könyvtárosok?!

Ha a megyei könyvtáraknak a helyi irodalmi értékek gyűjtésében és számbavételében betöltött szerepéről beszélünk, nem feledkezhetünk meg ezen intézmények regionális funkcióiról, amelyeknek teljesítését a kulturális ellátásról szóló törvény idevágó passzusai is hangsúlyozzák, megkövetelik. Az eddigi gyakorlat kedvező tapasztalatai arra vallanak, hogy a most tárgyalt területen nemcsak együttműködés alakítható ki a megyei és a városi, községi könyvtárak között, hanem ésszerű és előrevivő munkamegosztás is. Különösen a helyi szerzők nem helyi tartalmú írásainak gyűjtésében és feltárásában nyílik erre lehetőség. A feladatok pontos felosztása és következetes végrehajtása a megye egészét illetően

Összekötő folyosó és az északi épületszárny

elvezethet a megyei könyvtárban csak nehezen elérhető relatív teljesség megvalósításáig. Az imént említett országos számbavétel és a számítógépes hálózatok révén pedig a városi, községi könyvtárak helyismereti munkája kiemelkedhet az elszigeteltség állapotából, az országos, sőt nemzetközi információáramlás, tájékoztatási tevékenység szerves része lehet.

A helyi irodalmi értékek megismertetése, népszerűsítése

Témánk körbejárása megkívánja, hogy röviden szóljunk arról a szerepről is, amelyet a megyei könyvtárak a helyi irodalmi értékek közzétételében és népszerűsítésében játszanak, játszhatnak.

Némelyik megyei könyvtár kiadót is működtet, amely a kortárs szerzők művein kívül korábbi alkotásokat is megjelentet. Máshol alkalmi kiadványok születnek szépirodalmi vagy irodalomtörténeti tartalommal. A könyvtárak rendeltetésszerűen adnak közre irodalmi, irodalomtörténeti bibliográfiákat, adattárakat. A legutóbbi felmérés szerint a megyei könyvtárak 1990–1994 közötti kiadványainak 14,1%-a szépirodalmi mű vagy memoár volt; az irodalomtörténeti tanulmányok, bibliográfiák és a hasonmás kiadások ezt az arányt egynegyed fölé emelik. Már utaltam rá, hogy a megyei könyvtárak az Interneten keresztül is közvetíthetnek irodalmi információkat.

A helyi irodalmi értékek megismertetésének hatékony eszközei az irodalompropaganda különböző módszerei. Ismét csak felsorolásszerűen: a kiállítások, a felolvasások, szavatelők, előadások, az író-olvasó találkozók, a gyerekek-

nek szervezett irodalmi foglalkozások, a rendhagyó irodalomórák stb. Az utóbbiakra, vagyis a könyvtárak és az iskolás korú gyerekek kapcsolatára újabban a Nemzeti alaptanterv irányítja rá a figyelmünket. A NAT a műveltségi területek közös, általános követelményei között első helyen említi a *Hon- és népismeret* információanyagát mint a nemzeti önismeret, öntudat, a hazaszeretet elmélyítésének, a lokálpatrióta érzés és szemlélet fejlesztésének nélkülözhetetlen eszközt. Az *Anyanyelv és irodalom* című műveltségi területen a 6. és 8. évfolyam végére is szükségesnek tartja a lakóhely és a régió irodalmi vonatkozásainak, irodalmi emlékhelyeinek ismeretét. Sokat tehetnek ezen elvárások sikeres teljesítéséért a könyvtárak, messzemenően segíthetik a tanulókat és pedagógusokat a lokális információk elsajátításában, elsajátíttatásában.

*

Bármely ágát, részét nézzük is helyi irodalmi értékek kezelésével összefüggő könyvtári feladatoknak, mindig igazolódik a számunkra magától értetődő, de a kívülállók, a használók előtt is egyre nyilvánvalóbb felismerés: a helyismereti, jelesen a szépirodalmi és irodalomtörténeti dokumentumok, információk összegyűjtése, rendszerezése, feltárása, a használók rendelkezésére bocsátása, né tán publikálása nem provinciális befelé fordulás, hanem az adott hely, tágabban a nemzet irodalmának, irodalmi múltjának pontosabb megismerését segítő szolgáltatás, *szolgálat*. Ennek tudata felemelő érzés lehet számunkra, önbecsülést adhat valamennyi, a helyismereti tevékenységgel lelkiismeretesen, odaadóan foglalkozó könyvtárosnak.

Bényei Miklós

Egy megyei könyvtár tudományos tevékenysége a szegedi Somogyi-könyvtár példája alapján

A Szegedet 1879. március 12-én rombadöntő tiszai árvíz adta a gondolatot Somogyi Károly esztergomi prépostnak és apátkanonoknak, hogy az élete folyamán gyűjtött könyvtárát felajánlja Szeged városának. Fölajánló levelét 1880. április 26-án keltezte, ezt követően Szeged városa a könyvtárról szakvéleményt kért. Ezt épp egy hónappal később, május 26-án Fraknói Vilmos történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, valamint Hunfalvy Pál nyelvudós, az akadémia főkönyvtárosa és Szilágyi Sándor történétíró, a pesti egyetemi könyvtár igazgatója láttamozta. Érdemes az akadémiai szakértők jelentéséből idézni néhány gondolatot. Azt írják: „konstatáljuk, hogy a könyvtár nemcsak a kötetek számát, hanem főleg összeállításának természetét tekintve, oly nagy értékkel bír, amellyel magányosok által gyűjtött könyvtárak csak a legritkább esetekben bírnak. Míg ugyanis a magángyűjtők rendszerint egy bizonyos szakra szokták figyelmüket irányozni: Somogyi prépost úr ritka sokoldalúságot tüntet föl. Az általá-

nos műveltség és az egyetemes tudományosság nagy forráskészletei és segéd munkái mellett minden tudomány szak, alig egy-kettő kivételével, oly gazdagon van képviselve, hogy a szakférfiú tanulmányaihoz és irodalmi munkásságához minden fontos segédeszközt föltalál benne. Mert a könyvtár azzal az előnnyel is dicsekszik, hogy egyaránt bírja a régi és legújabb irodalmak nevezetes publikációit”. (5:27)* Nos, ennek a szakvéleménynek az alapján a város elfogadta a följánlást, és végül 1881. február 15-én aláírták az alapítványi oklevelet, amelyben pontosan rögzítették, hogy mit vár el Somogyi Károly a várostól, és mindezért ő mit ad a városnak. Ezt követően Reizner Jánost, aki annak idején a város főjegyzője volt, nevezték ki a könyvtár igazgatójává, és ő elkezdte a könyvek átvételét, katalogizálását, és – épp 115 évvel ezelőtt – a könyvtár 1883. október 16-án Ferenc József császár jelenlétében megnyílt, 34 701 kötettel.

A könyvtár tudományos értékéhez éppen az előbbi szakvélemény alapján kétség nem férhetett, és ezt húzza alá az is, hogy Somogyi Károly olyan céllal adta ezt a városnak, hogy majd a leendő szegedi egyetem könyvtára legyen. Ez végül nem következett be, de ez az adomány tudományos igényű összeválogatásán mit sem változtatott. Ám a könyvtár igazgatói: Reizner János, Tömörkény István, Móra Ferenc, később Csallány Dezső mind-mind a múzeumban is érdekeltek voltak, hiszen Reizner János tevékenysége nyomán a könyvtár mellett azonnal kialakult a régiségtár és az éremtár is, sőt bizonyos festészeti gyűjtemény, képtár anyaga is összegyűlt. Ezt az is magával hozta, hogy az említett igazgatók elsősorban archeológiai érdeklődésűek voltak; Tömörkény is ásátott, Móra Ferenc ásátásai közismertek irodalmi munkásságából is, de Csallány Dezső is régész volt. Természetesen emellett más típusú tudományos munkásságukat is idézhetném, hiszen pl. Tömörkénynek a Néprajzi Értesítőben is vannak közleményei. Azonban az ekkori tudományos munka nem elsősorban a könyvtárban, hanem inkább a múzeum keretei között folyt, bár nyilvánvaló, hogy a könyvtár állománya is hozzásegítette az itt dolgozókat az említett tudományos munka végzéséhez. Nem kis gondot jelentett és jelent ma is a könyvtár és múzeum szétválásakor a könyves folyóirat-állomány megosztása.

A történetet kicsit siettetve térjünk át az 1950-es évekre, amikor megalakulnak a megyei könyvtárak. Szeged ekkor éppen Rákosi ellenszenve miatt – itt volt a Csillag börtönben – fejlődésében rendkívüli mértékben visszaszorított város volt, így szóba sem jöhetett mint Csongrád megye székhelye, hanem székhelyként Hódmezővásárhelyet jelölték ki, és így a vásárhelyi városi könyvtár kapta meg 1952-ben a megyei könyvtár címét és funkcióit.

A szegedi Somogyi-könyvtár tehát, mint azt Somogyi Károly prépost és kanonok leszögezte, a város könyvtára maradt, és városi könyvtárként szolgált. Ismerjük ezeket a népkönyvtári időket: ekkor az addig szigorúan prézensz állományú könyvtárakból gyakorlatilag kölcsönkönyvtárakat kellett csinálni. Ez azzal a szörnyűséges eredménnyel járt, hogy jelentős első kiadású művek estek áldozatul a kölcsönzésnek, hiszen a Somogyi-könyvtárnak nem volt olyan állománya, amelyik kölcsönözhető lett volna. Minden könyvből 1-1 példányt ör-

---

* A hivatkozás első számjegye a fölhasznált irodalom felsorolásának tételszáma, a második pedig a hivatkozott mű lapszáma.

zött csak meg, a duplumokat elcserélte. Természetesen az 50-es években elkezdődött a fiókhálózat kiépítése, ill. elkezdődött a kölcsönözhető állomány kiépítése is, hát erre bőségesen kaptunk különböző ajándékokat a Népkönyvtári Központtól, a Magyar–Szovjet Baráti Társaságtól, és így tovább... Így 1955-re nagyjából kezdtek kialakulni azok a közművelődési funkciók, amelyeket elvártak ekkor egy városi könyvtártól. Azután 1956-tól Bezerédy István igazgató vezetése egyre inkább a korszerűbb könyvtári szolgálat felé terelte a könyvtár munkatársainak tevékenységét. Egyre több és több olvasó iratkozott be a könyvtárba, hiszen válogathattak már a viszonylag nagyszámú kölcsönözhető könyvek között, sőt akár nyugati szerzők műveit is olvashatták. Ugyanakkor azonban ez időre gyakorlatilag teljesen elsorvadt az a fajta szelleme a könyvtárnak, amelyik a tudományosságot biztosította a század első felében. Ezek az évek nem kedveztek az ilyenfajta tudományos tevékenységnek, sőt tudott, hogy az 50-es évek első felében igazában csak a mennyiségi mutatókat figyelték, az volt a lényeg, hogy a megjelenő szovjet és népi demokratikus könyvekből minél többet és többet olvastassunk. Nem hallgathatom el, hogy ezek voltak azok az évek, amikor az oktatásból – a közép- és felsőoktatásból egyaránt – sok 1956-ban „bűnbe esett” igazi értelmiségi került a „parkolópályának” minősített könyvtárakba. Így volt ez a Somogyi-könyvtárban is.

1958-ban Sötér István, az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának titkára – talán épp az előbbieket tudatában – leírja egy jelentésében: „könyvtáraink, hírlaptáraink, kéziratáraink és levéltáraink tartalmazzák a számunkra legértékesebb tudományos nyersanyagot, ugyanakkor azonban éppen ezek a helyek válhattak legkevésbé az alkotó tudományos munka vagy éppen a kutatás műhelyeivé. A szorosan vett könyvtári munkán kívül az ilyenfajta tudományos munka nagyban emelné nagy közkönyvtáraink tudományos rangját, és szűkebb prakticista állapoton segítené túl őket”. (1:28) Nyilván nem arról van itt szó, hogy a könyvtáros a könyvtárosi tevékenység helyett tudományos kutatással foglalkozzék, és emiatt elhanyagolja munkáját, hanem arról – és ezt nagyon nehezen lehetett a magyar könyvtári közgondolkodásba is belevinni – hogy még a közművelődési könyvtári munka sem nélkülözheti a tudományos alapokat. Nevezetesen azt, hogy a könyvtáros alaposan, mindenre kiterjedően nézzen körül az állományában, és olyan adatokat adjon az olvasó kezébe, amelyek hitelesek, teljes körűek, és az olvasó igényeit valóban kielégítik. Nos, erre az ekkori könyvtári tevékenység csak bizonyos mértékig volt megfelelő.

1956 után azonban egyre nagyobb lendületet vett a könyvtárakban a publikációs tevékenység. Ez azt jelentette, hogy a könyvtárak egyre alaposabban kívánták föltárni állományukat, egyre inkább közkinccsé kívánták tenni azt a sok-sok adatot, azt a sok-sok dokumentumot, amelyet egyszeri kereséssel – egy sima kereséssel – nem lehet földeríteni. Természetesen ezek a kiadványok elsősorban a politikai évfordulókhöz kapcsolódtak. Így jelent meg pl. 1959-ben könyvtárunk, ill. a szegedi egyetemi könyvtár kiadásában, Lisztes László szerkesztésében *A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden* címmel bibliográfia vagy jelent meg Szabó Imre összeállításában 1964-ben *Szeged fölszabadulásának bibliográfiája*, szintén a Somogyi-könyvtár kiadásában. Mind a két munka alapos kutatás eredménye volt, olyan alapvető dokumentumokat tárt föl, amelyek addig kisnyomtatványtárak mélyén lappangtak vagy valahol a hírlapok hasábjain, a hír-

lapok betűtengerében bújtak meg. Ugyanakkor azonban föl kell hívnom a figyelmet arra is, hogy az 50-es, 60-as évek fordulóján a könyvtárosi munka is egyre igényesebbé vált. Ezt az is mutatta, hogy sorra jelentek meg a könyvtárakban a különböző híradók s egyéb olyan kiadványok, amelyek újabb könyvtári munkamódszereket próbáltak meg közreadni. Így jelent meg pl. a Somogyi-könyvtár kiadásában 1962-ben a *Hálózati Híradó*, amelyik 1963-ban *Somogyi-könyvtári Híradóra* változtatta a nevét. E folyóirat az első időszakban azzal foglalkozott, hogyan lehet a könyvtárosi munkát még alaposabban, még jobban végezni. Nyilván ez nem igazi könyvtári kutatás, de mindenképpen ebbe az irányba, mindenképpen az igényesség felé mutat, és ez rendkívül lényeges a könyvtárak tudományos munkájának a megítélésében.

1961-ben került a Somogyi-könyvtárhoz Péter László, aki 1956-os tevékenysége miatt évekre mellőzésben részesült, ekkor is lényegében eldugták őt a Somogyi-könyvtárba. Egyénisége azonban olyan volt, hogy nemigen tűrte ezt az elrejtőztetést, és megpróbált a könyvtáron belül olyan lehetőségeket kiharcolni, amelyek addig nem voltak. Már 1963-ban *A tudományos munka lehetőségei könyvtárunkban* címmel cikket írt, amelyben fölhívta a figyelmet arra, hogy a Somogyi-könyvtárnak a helyi művelődéstörténet, a várostörténet, az irodalomtörténet, a munkásmozgalom története stb. kutatásában jelentős föladatai vannak. A hagyományon kívül erre kötelezi gyűjteményének sajátos jellege is, hiszen már korábbi könyvtárosai – akár Tömörkény, akár Móra, akár a többiek – gyűjtötték mindazokat a dokumentumokat, melyek a szegediséggel foglalkoztak. Péter László ezt írja: „A helyi kiadású műveket gazdagon tartalmazó raktára, a szegedi lapokat, időszaki kiadványokat őrző hírlaptára, helytörténeti gyűjteménye predestinálja dolgozóit, hogy aknázzák ki őket a tudományos kutatás és a közművelődés céljaira egyaránt.” (1:29)

A tudományos kutatás és a közművelődés itt nem egymással szemben álló, hanem egymás mellett álló fogalmak, hiszen a közművelődést is csak tudományos igényességgel lehet végezni, tehát a kettőt semmilyen körülmények között nem lehet szembeállítani, mint ahogy arra majd a későbbiek folyamán példákat látunk. Ugyanakkor felhívja Péter László a figyelmet ebben a cikkében arra is, hogy a Somogyi-könyvtár a könyvtártudományi munka műhelye is lehetne, a könyvtár közművelődési funkciói is tudományos vizsgálódást kívánnak ma már, ami az igényeket, az olvasói lélektant, a könyvtárfejlesztés kérdéseit illeti, ezeket szintén tudományos szinten kellene fölmérni. Tehát már két szempont megjelenik. Az egyik: próbáljuk meg tudományos szinten végezni könyvtári munkánkat, tudományos módszerekkel értékelni az elért eredményeket, tudományos igényvel interpolálni a várható eredményeket; a másik pedig, hogy a könyvtár állományát hozzáférhetőbbé tegyük elsősorban természetesen az olvasóközönség számára. De, mint ahogy mondani szokták, nyomtató lónak nem lehet bekötni a száját, tehát ha valaki olyan anyagot, adatot talál, amelynek a megírására szívesen vállalkozik, ezt természetesen magánszorgalomból minden további nélkül megteheti. Nyilván nem a könyvtári munka rovására, de az állomány föltárása messze nem a könyvtári munka ellenében végzett tevékenység, hanem igenis a könyvtár legfontosabb tevékenysége, hiszen hiába van bármiféle gyűjtemény, ha ahhoz nincs megfelelő hozzáférési lehetőség, nincsenek megfelelő műszerek, katalógusok, bibliográfiák. Ezt követően a 60-as évek második felében már egyre

több igényesebb bibliográfia készült el, többek között a *Századunk irodalma* vagy az *Élő világirodalom* c. előadássorozathoz olyan olvasói kalauzok is, mint Jean-Paul Sartre-ról, Illyés Gyuláról, Ilja Ehrenburgról, Federico García Lorcáról, Tamási Áronról vagy Ernest Hemingway-ról szóló bibliográfiák, amelyek a hozzáférhető anyagot szinte teljességgel tárták föl az olvasóknak. Ugyanakkor 1967-ben pl. megjelent Bálint István és Péter László szerkesztésében egy jelentős bibliográfiai összeállítás *Odesszáról – szegedieknek* címmel. Tudni kell ehhez azt is, hogy Odessza Szeged testvérvárosa, melyről egész városrészt neveztek el Szegeden. Még 1966-ban, nem a könyvtár kiadásában, de végeredményben a könyvtárban készült el az *Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriumára* címmel egy nagyon jelentős kötet, amelynek szerkesztője Kovács Sándor Iván és Péter László volt. 1967-ben pedig megindult *A Somogyi-könyvtár kiadványai* című sorozat, melynek első kötete Hevesi József: *Könyvtáros alapismeretek*, második kötete Péter László: *Szeged irodalmi emlékhelyei*, harmadik kötete pedig a Somogyi-könyvtárban lévő eszperantó gyűjtemény katalógusa volt. Látszik ebből a három kötetből is, hogy témái arra rímelnek, amit eddig elmondtam: az egyik megpróbálja összefoglalni a könyvtártudomány legalapvetőbb axiómáit, a másik helytörténeti jellegű adatokat szolgáltat az olvasók számára, a harmadik pedig széles körben hozzáférhetővé teszi a könyvtár állományát.

A dolog azonban nem ment ilyen egyszerűen. 1967-ben ugyanis egy elsősorban személyi intrikák miatt indult vizsgálat folyt a Somogyi-könyvtárban, melynek során a minisztérium által kiküldött vizsgálóbizottság részben a könyvtár dokumentumai, munkatervei, éves jelentései és hasonló hivatalos iratai alapján, részben pedig a helyszínen történt elbeszélgetések alapján megpróbálta tisztázni a könyvtár helyzetét, fejlődésének akadályait és a követendő stratégiát. Nos, ennek a vizsgálatnak a jegyzőkönyve meglehetősen élesen elítélte a Somogyi-könyvtár ún. „tudományos aspirációit”. Szó szerint a bizottság így fogalmazta meg: „néhány munkatárs elképzelésében ma is kísértének a tudományos könyvtári aspirációk”, melyeket a bizottság a közművelődési funkcióval ellentétesnek állított be.

Péter László nem tudta szó nélkül hagyni ennek a jegyzőkönyvnek az effajta kitételét, és *Fővesztély a tudomány?* címmel megjelentetett egy glosszát a Tiszatáj 1967. októberi számában. Ebben leszögezi: „nem vált a Somogyi-könyvtár dicséretére, hogy míg Debrecenben, Miskolcon, Pécsen, Szombathelyen – Budapestet nem is említve – kiadványok, bibliográfiák sora jelent meg, köztük legfőképpen helyismereti bibliográfiák, melyek a legközvetlenebbül szolgálják a könyvtárat fenntartó város, megye érdekeit, addig Szegeden minden eddigi kezdeményezés megfeneklett valami érthetetlen közömbösségen.” (2:983)

Ugyanakkor megállapítja, hogy a bizottság „érvelésében még mindig »kísért« a könyvtárak merev elkülönítése »tudományos« és »közművelődési« könyvtárakra. Holott – mondja Péter László – a tudományosnak nem a »közművelődési« az ellentéte, hanem a tudománytalan! Ma már a közművelődést, közkeletűbb szóval a népművelést sem lehet tudományos alap nélkül végezni. A városi könyvtár munkájában kiváltképpen kártékony szembeállítani e kettőt, ahelyett, hogy megfelelő harmóniájukról, egymást kölcsönösen erősítő összhangjukról beszélnénk. A Somogyi-könyvtár akkor szolgál helyesen és igazán *A közművelődésnek*, ahogy a kincsház homlokzatán olvasható, ha egyszerre törekszik népművelő és tudományos szerepkörének csorbítatlan ellátására.” (uo).

Nos, ez a glossza hallatlan visszhangot váltott ki, melyre a Könyvtáros decemberi számában Páldy Róbert válaszolt, majd pedig a Tiszatáj februári számában Sallai István. Mindketten kitarítottak amellett a vélemény mellett, hogy a tudományos törekvések negatív tendenciát takarnak. A vita mégis pozitív eredménnyel zárult: Bezerédy István olyan munkatervet fogalmazott meg – ezt a városi művelődési osztály is elfogadta –, amelyik megfelelő lehetőséget biztosított a könyvtárban a tudományos munkára.

De mit is ért végeredményben Péter László ezen a fogalmon? A Somogyi-könyvtári Híradó 1978. júliusi számában *Könyvtári kutatási témák* címmel írt cikkében rámutat arra, hogy nagyon sok, állandóan használt helyismereti műnek hiányzik a névmutatója, s ennek következtében használatuk rendkívül nehézkes. Itt mindjárt felsorol több ilyen könyvet. Ezeknek a névmutatóknak az elkészítése igazi könyvtárosi feladat. Más, kevésbé mechanikus munkát kíván a szegedi napilapok impresszum adatainak összeállítása. Elkészült az 50 éves Délmagyarország története és impresszum adatainak összeállítása, de ugyanígy el kellene készíteni a nagymúltú Szegedi Híradó, a Szegedi Napló, a Szegedi Friss Újság stb. történetét is. Az impresszum változásának időrendje nélkül a szegedi sajtótörténetet nem lehetne megírni.

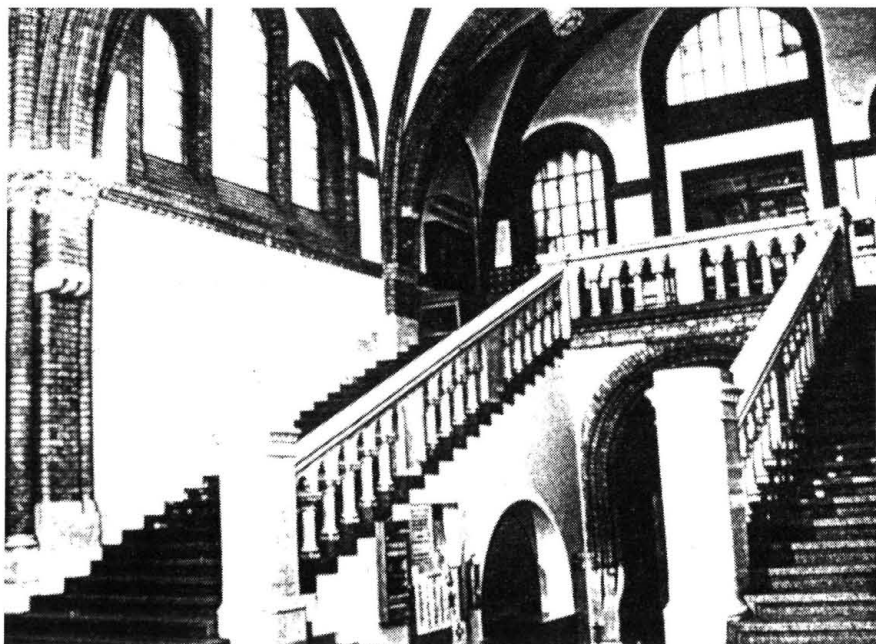
A másik, ehhez hasonló téma a nyomdatörténet. Ennek előzménye, hogy Dinyés Józsefné, a könyvtár földolgozó csoportjának a vezetője az ELTÉ-n szakdolgozatként a Grün-n-nyomda tevékenységét dolgozta föl, összeállította kiadványainak bibliográfiáját. Ennek a 90-es években elkészült egy alaposabb változata, de kiadására mindeddig nem gondoltunk.

Péter László szerint nagyon hasznos feladat lenne szöveggyűjtemények összeállítása, hiszen a tájékoztatóknak évente meg-megújuló rohamot kell kiállniuk különböző évfordulók kapcsán, pl. a régi szegedi május elsejék történetével kapcsolatban. Mennyivel egyszerűbb volna, és kímélné is a könyvtár állományát, ha ezekből a cikkekből szöveggyűjteményt állítana össze valaki, és az megjelenne.

Ugyancsak ilyen, könyvtárosok számára végrehajtható feladat lenne a szegedi álnévlexikon vagy a szegedi életrajzi lexikon cikkeinek a gyűjtése, nem beszélve a szegedi évfordulónaptár adatainak az összegereblyezéséről. Végezetül a testvérváros, Odessza bibliográfiájának a mintájára javasolta a többi testvérváros, Brünn, Drezda, Szabadka, Lodz kisbibliográfiájának elkészítését. Cikkét azzal zárta: „tessék, itt a pálya, itt a tér”. (4:116)

A tér a Somogyi-könyvtári Híradó volt, 1973-tól Somogyi-könyvtári Műhely címmel. Ez helyismereti folyóiratként funkcionált, és ezekben az évfolyamokban tengernyi olyan adatgazdag közlésre találunk, amelyek nagy mértékben segítik a helyismereti, helytörténeti kutatók munkáját. Ugyanakkor – a Somogyi-könyvtár megyei könyvtárrá válva – 1973-tól átvette a Csongrád Megyei Könyvtáros c. folyóirat kiadását, mely a könyvtári kutatások eredményeinek közzétételére vállalkozott.

A tudományos eredmények közül a kisebb terjedelműek időszakos kiadványokban jelentek meg, a jelentősebbeket viszont önállóan volt célszerű megjelentetni. Erre, mint azt korábban már említettem, *A Somogyi-könyvtár kiadványai* c. sorozat jó lehetőséget biztosított. Ennek jelenleg a 36. köteténél tartunk. Ebben sok, elsősorban Szegeddel kapcsolatos összeállítás jelent meg, mint *Bartók Szegeden*, *Kodály Szegeden*, *Babits Szegeden*, de egyik jellegzetes műfaja ennek a sorozatnak

A könyvtár főlépcsője

a személyi bibliográfia. E típus Dugonics Andrástól kezdve Vajda László irodalomtörténészen, Oltvai Ferenc levéltárossal keresztül Móra Ferencig nyúlik, de folytathatnám a sort Balázs Bélával, Tóth Bélával, Beretzk Péter ornitológussal, Sík Sándorral. Emellett 1974-ben megindult a *Csongrád megyei könyvtári füzetek* c. kiadványsorozat is, ez jelenleg a 22. kötetnél tart. Ebben elsősorban külső munkatársaknak a dolgozatait, tanulmányait, ill. konferencia-kiadványokat jelentetünk meg. De ebben jelent meg pl. a Délvidéki Szemlének az 1942–44. között élt szegedi vagy a Puszták Népének, az 1946–48 között kiadott hódmezővásárhelyi folyóiratnak a repertórium. Emellett még két sorozatunkról kell megemlékezni. A *Szeged múltjából* c. sorozat 1978-ban indult, 5. köteténél tart. Ebben nagyobb lélegzetű monográfiákat közlünk. A *Szegedi arcélek* pedig 1993-ban, és szintén az 5. köteténél tart. Ebben egy-egy jeles szegedi személy köré csoportosuló írásokat: saját vagy róla szóló írásokat közlünk.

E sorozatokban tehát olyan bibliográfiák, repertóriumok jelentek meg, melyek függetlenek voltak – legalábbis bizonyos mértékig – a könyvtár állományától.

Emellett azonban propagáltuk saját gyűjteményünket is. Így jelent meg pl. 1984-ben az amerikai magyarsággal foglalkozó Vasváry-gyűjtemény mutatója, majd 1988-ban Vasváry Ödönnek, az amerikai magyarsággal foglalkozó gyűjtőnek cikkeiből készült válogatás *Magyar Amerika* címmel.

A helytörténeti, helyismereti irodalom művelése mellett a könyvtár története sem hanyagolódtott el. 1977-ben, mintegy megelőlegezve a könyvtár 100 éves évfordulóját, megjelent a *Csongrád megyei könyvtári füzetek* sorozatban egy füzetke *100 éves a Somogyi-könyvtár* címmel; ez a könyvtár alapító és egyéb jelentősebb dokumentumait, iratanyagát tette közzé. Ténylegesen a 100 éves évfordu-

lóra jelent meg 1984-ben (a 100 éves évforduló persze 1983-ban volt) *A Somogyi-könyvtár 100 éve* c. monográfia, amely több könyvtáros írásaiból állt össze.

A kiadványok megjelentetésében szerzett tapasztalatok bírták rá arra Szeged Város Tanácsát, hogy az 1980-as években a könyvtárra bízta Szeged monográfiájának megjelentetését. A *Szeged története* 1983-tól 1994-ig négy kötetben és egy kronológiában jelent meg könyvtárunk kiadásában. Jelentős könyvtárosi segítséggel, hiszen a könyvtár munkatársai maguk is írtak bele tanulmányokat, másrészt pedig nagyon-nagyon fontos előkutatásokat végeztek a történészek, a művelődéstörténészek számára. Ugyancsak ennek a munkának az eredménye volt az *Algyő és népe*, ill. a *Kiskundorozsma* c. tanulmánykötet, amelyek a két Szegedhez csatolt község történetét igyekeztek föltárni.

Nyilvánvaló, hogy ma már nem csupán a kiadványokban reprezentálódik egy-egy könyvtárnak a tudományos tevékenysége, hanem nagyon fontos számunkra az is, hogy a 90-es években elektronikus adatbázisokat építünk. Ennek egyik, jelentős szelete régi könyveinknek az Interneten való kiajánlása. Dehát ezeket bizony ahhoz föl kell dolgozni. Valódi tudományos munkát igényel az arra érdemes régi könyveknek nemcsak a bibliográfiai leírása, hanem ezen túlmenően korábbi tulajdonosainak, ill. azok bejegyzéseinek közlése, amelyeket szintén igyekszünk a bibliográfiai rekordban leírni.

Összegzésképpen azt mondhatom, hogy manapság teljesen problémamentes egy nagy könyvtár tudományos tevékenységéről beszélni. Hiszen egyetlen megyei könyvtár sem lehet meg e nélkül a tudományos tevékenység nélkül akkor, amikor akár a helyismereti irodalom eredményeinek rögzítéséről, a helyismereti gyűjtemény föltárásáról, kincseinek közzétételéről beszélünk. És akkor sem, amikor azokról az új munkamódszerekről van szó, amelyek közzétételéről részben Páldy Róbert, majd Bereczky László szerkesztése alatt vállalkozott nagyon nagy szeretettel a Könyvtáros c. folyóirat, s amelyet ma is csinál a Könyvtári levelező/lap amikor minden, másutt fölhasznált ötletéről tudósít, és ezáltal – ha pici gyűszűkben is – de összehordja, igenis összehordja a könyvtártudomány számára azokat az adatokat, amelyekből előbb-utóbb nagyobb összegzéseket lehet megadni.

Ma tehát azt mondhatjuk, hogy a megyei könyvtárakban mindenütt folyik tudományos tevékenység. A tudományos tevékenységnek három alapvető iránya van: az egyik általában a saját gyűjtemény minél hathatósabb föltárása, másrészt – általában a gyűjteményen túlmutató – a megyével, ill. a várossal foglalkozó ismeretek, dokumentumok közrebocsátása, és végezetül a könyvtárral, a könyvtári munkával kapcsolatos új elképzelések, tervek vagy munkamódszerek rögzítése.

Ehhez kívánok minden könyvtárosnak szenvedélyes gyűjtőmunkát és alapos elemzőkészséget.

Gyuris György

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Péter László: A tudományos munka lehetőségei könyvtárunkban - Somogyi-könyvtári Híradó – 2. évf. 3/4. sz. (1963. nov.), 28–29.p.
2. Péter László: Főveszély – a tudomány? - Tiszatáj. – 21. évf. 10. sz. (1967. okt.), 982–983.p.

3. Péter László: A Somogyi könyvtár mint tudományos műhely - Somogyi-könyvtári Híradó. – 7. évf. 1/2. sz. (1968. ápr.), 18–22. p.
4. Péter László: Könyvtári kutatási témák - Somogyi-könyvtári Híradó. – 7. évf. 3. sz. (1968. júl.), 115–116. p.
5. Százéves a Somogyi-könyvtár: dokumentumok / szerk. Péter László. – Szeged: Somogyi-kvt., 1977. – 80 p.; 21 cm. – (Csongrád megyei könyvtári füzetek; 5.)

A megyei könyvtár feladatai

A következő töprengések a szerző számára egy sorozat részeként fontosak. Keresi a centrumot: a Vörösmarty Mihály-i alapkérdéshez kapcsolódva a teljesítőképes könyvtári szolgáltatás meghatározónak vélt intézményét. Vizsgálatra érdemes objektumok: a nemzeti és országos könyvtárak, a felsőoktatás könyvtárai, a megyei és városi könyvtárak.

Ha nem a szerző a fontos – mint ahogy tényleg nem –, akkor a fordulópont különlegessége (rendszerváltozás, önkormányzati rendszer, kulturális törvény stb.) adhat kellő indokot a kérdésfelvetéshez: világosak-e (legalább) a szakma számára a megyei könyvtár feladatai? (1)

A következő gondolatmenet három tézissel kíván foglalkozni:

1. tézis: a települési vagy közkönyvtárak a hazai könyvtári rendszerben jelentékeny erőt képviselnek, s ezen belül a megyei könyvtárak működése tényleg rendszerképző fontosságú.
2. tézis: a megyei könyvtárak transzformációja a korábbi irányítási-felügyeleti szervekből a sokoldalú szolgáltató központig hosszantartó folyamat.
3. tézis: a megyei (és városi) könyvtárakon múlik a kisebb települések könyvtári ellátásának léte – vagy nemléte.

A tézisekhez rendelhető asszociációs „háló” tartalmazhat hízelgő és pozitív, de provokatívan hitetlenkedő mozzanatokot is. A szerzőnek egyik beállítódás kiváltása sem tényleges szándéka. Óhaja egyszerre jámborabb és falánkabb: sine ira et studio elgondolkodni a megyei könyvtár mibenlétén. Léteéhez fűzve: nélkülözhetetlen felelősségvállalásán. Ha van a szerzőben szubjektív szándék, akkor – jobb bevallani – épp ez: a kirajzolódó tennivalók mielőbbi tudatos vállalására serkenteni kiváló kollégáit szerte e hazában.

Az érdemi mondandó előtt egy szűkítő megjegyzés: e gondolatmenet nem tér ki a legtöbb megyei-városi könyvtárban is hatalmas feladatot jelentő – nevezzük így – felsőoktatás-támogató funkcióra.

Könyvtárak – megyei könyvtárak

Két újabb könyvtári adattár [az egyaránt 1997-ben kiadott Könyvtári Minerva (2) és a megújult tartalmú, 1996-os adatokat sorjáztató közművelődési könyvtári

statisztika – (3)] lehetővé teszi, hogy a korábbiaknál árnyaltabb képet nyerjünk a hazai könyvtári hálózat intézménytípusairól, azok erőforrásairól.

A még épp megengedhető kerekítéssel elmondhatjuk, hogy ma mintegy 8000-8500 könyvtárunk van, összesen vagy 100 milliós állománnyal, talán 7500 főfoglalkozású dolgozóval, míg az összes könyvtári ráfordítások valahol a 9-10 milliárdos nagyságrendnél járnak (tehát elérik a GDP 1 ezrelékét).

A Minerva 1130 könyvtárról tudósít, ezek összevont állománya 67 millió, főfoglalkozású dolgozók száma pedig csaknem 7000. Ebből a közkönyvtárak állományi és dolgozói aránya: több mint egyharmad (23 milliós állomány), illetve csaknem a fele (3250 munkatárs). A TEKE 1996-ban a 2854 önálló települési könyvtárban (3566 szolgáltatóhelyen) 43 milliós állományt regisztrál, a főfoglalkozású dolgozók száma meghaladja a 3200 főt. Utóbbiból a fővárosi és minden más városi együtt: mintegy 2700 dolgozó (a FSZEK nélkül pedig 2300 fő).

A 19 megyei könyvtár főfoglalkozású dolgozóinak száma hajszál híján ezer fő. Viszonyítsunk: a Minervában szereplő összes felsőoktatási könyvtár dolgozóinak száma az 1200-at valamivel haladja meg. Állítsunk fel egy igen egyszerű sorrendet: a törvényben szereplő 11 országos és a nemzeti könyvtár keretei közt tevékenykedik a legtöbb főfoglalkozású dolgozó, második helyre (a számban igen tekintélyes, de felettébb heterogén) felsőoktatási könyvtártípus kerül, míg a harmadikra a megyei könyvtárak (megyeszékhelyek könyvtárai). Ha viszont az országosak itt képzett csoportjától a nemzetit elveszük, a felsőoktatásiakból pedig csupán az egyetemieket tekintjük, akkor az a képlet áll elő, hogy első-második az országosak és a megyeiek csoportja, s az egyetemiek a harmadikra kerülnek.

A ma könyvtárban dolgozó főfoglalkozású munkatársak mintegy 15%-a a rendkívül homogénnek tekinthető megyei könyvtárakban munkálkodik. A 19 megyeszékhely lakosainak együttes száma eléri az 1,7 milliót – ez valamivel meghaladja az összlakosság 16%-át. A közkönyvtárakon belüli létszámnak pedig csaknem egyharmadát foglalkoztatja a 19 intézmény.

A TEKE 1996-ban 5,2 milliárd forintnyi közkönyvtári kiadásról tudósít. Ennek kerekén 30%-a a megyei intézményeké (1,54 milliárd Ft). Ma a hazai közkönyvtári ráfordítás egy lakosra jutó kvótája 510 Ft, míg a megyei városokban ennél háromnegyeddél több (900 Ft). De tényleg soroljuk fel az összes ilyen arányt: főváros – 430 Ft, összes többi város – 690 Ft, nem megyei városok – 560 Ft, összes község – 320 Ft. (Egy zárójeles megjegyzés: a TEKE nem mindenütt tud feltüntetni kiadási adatokat, például épp mai gondolkodásunkhoz igen hiányoznak a Győr-Moson-Sopron megyei községi ráfordítások, minthogy a megyéről csak városi szintű adatokat találunk).

Az összes hazai könyvtári ráfordításból a megyei típus legalább 15%-kal (az országosaké és a felsőoktatásiaké ennél nyilván még magasabban) részesedik.

E sok adatból egy szikár következtetés: ilyen jelentős erőforrás birtokában fontos és nélkülözhetetlen szolgáltatások várhatók. A megyeszékhelyek könyvtárainak szerepét illusztráljuk még a beiratkozott olvasói számokkal. Győr-Moson-Sopron megyében a megyeszékhely két intézménye (a megyei, illetve városi könyvtár) az egész megye beiratkozott olvasóinak 41%-át tömöríti. Hajdú-Bihar megye esetében ezen arány 40%, míg Csongrádban 43%.

Már elég a számokból: kockáztassuk meg, hogy első tézisünk megállja a helyét.

Megyei könyvtár – „mit kíván a magyar nemzet”?

Senkit nem szeretnék megrémíteni, de sem az IFLA közművelődési könyvtári irányelveiben [3. kiadás 1986-ban (4)], sem az UNESCO korábbi közművelődési könyvtári kiáltványában (1972) (5) nincs szó megyei könyvtárakról. Van szó közművelődési könyvtári rendszerről, ennek hierarchikusan magasabb funkciót ellátó központjáról vagy központjairól – s innen még meríthetünk lényeges gondolatokat (egyébként a kidolgozó munkabizottság hét tagjából kettő „szocialista” országot képviselt, – nevezzük meg Papp Istvánt, az NDK-st talán feledhetjük, de volt dán tagja is, ahol szintén ismerős a megyei könyvtár típusa).

Az új kulturális törvény (6) viszont, mellyel tíz hónapja élünk együtt, oly fontosnak tartja a megyei könyvtár típusát, hogy külön paragrafust szentel neki. Miután a törvény 55. §-a meghatározta a nyilvános könyvtár alapfeladatait, majd a 65. §-a a települési könyvtárakét, a 66. §-ban megszabja a megyei települési nyilvános könyvtár kiegészítő tennivalóit.

Ezek lényege: dokumentumgyűjtés (kötelempéldányok), dokumentumellátás, együttműködés szervezése a megyében, a nemzeti és etnikai kisebbségekhez tartozó lakosok könyvtári ellátása (ezt végzi és/vagy szervezi), további szolgáltatásokat nyújt a települési könyvtárakat segítő, statisztikai adatszolgáltatást szervez, iskolán kívüli szak- és továbbképzést végez. Ez hét tennivaló.

Talán vegyük még egyszer sorra. Köteles példányokkal kapcsolatos feladatokat lát el (tisztázandókat), dokumentumellátást végez (tisztázandó módon), szervezi a „területén működő könyvtárak együttműködését” (ez nagyon sokat és néha majdnem semmit se jelenthet), ellát egy speciális használói csoportot (illetve ezt szervezi), a többi könyvtárnak „segítő” szolgáltatásokat nyújt (kiknek–mikor–milyeneket–ingyen???), statisztikát állít össze, könyvtárosi képzést végez (iskolán kívüli modalitással).

Induljunk el harmadszor, kicsit kibontva a fenti tennivalók mögöttes tartalmát. Ez már egyéni értelmezést hordoz, tehát a nyájas olvasó is vigyázzon, nehogy hibás útra csábítsam.

1. A megyei vonatkozású kötelempéldányokat bizony jó összegyűjteni. Ezt tekintsük elvben könnyen kivitelezhetőnek (a praxis nehézségei most ne zavarják továbbhaladásunkat). Itt most ne menjünk bele a helyismereti tájékoztató-bibliográfiai funkció taglalásába sem, erről a szakma sokszor és érdemben beszélt.
2. A „dokumentumellátással kapcsolatos feladatok” már korántsem látszanak egyértelműnek. Mi fér, mi férjen bele ebbe, mi nélkülözhetetlen? Például mennyire fér bele a könyvtári ellátásból kimaradó települések lakossága számára biztosított szolgáltatás (e jelentős kérdéskörrel harmadik tézisünk kapcsán lesz alkalmunk beszélni). A könyvtárközi kölcsönzés, a dokumentumok leőhelyének nyilvántartása és ennek alapján információszolgáltatás, a könyvtári gyűjteményekből kivont dokumentumok hasznosítása a könyvtári rendszer számára? Mert a törvény függelékében található meghatározás mindhárom tennivalót a dokumentumellátás alá rendeli.

Gondolkodjunk el ezeken. Ha a megyei könyvtár a megye települési könyvtáraiból hiányzó dokumentumokat a könyvtárközi kölcsönzés keretében köteles

az igénylő könyvtár olvasója számára használatra átadni – ez világos beszéd. Rendkívüli mértékben szükség is lehet-lenne rá, hisz például Győr-Moson-Sopron megye megyeszékhelyen kívüli települési könyvtáraiban 1996-ban egy könyvtárra átlagban 120-130 új könyv beszerzése jutott, ha meg külön csak a 158 község könyvtárát veszem, akkor ez az átlag a 90-et sem éri el. De olyan városi könyvtár is található a megyében, ahol egy év alatt még ezer kötetet sem tudtak beszerezni. Már pedig amilyen mértékben szűkül a kisebb könyvtárak gyarapításból gazdagodó utánpótlása, oly mértékben növekszik a rendszer magasabb szintjéről biztosítandó szolgáltatás jelentősége.

Az évente ma Magyarországon megjelenő közel 10 ezer hazai könyvből 3-4 ezer a könyvkereskedelmi forgalomba kerülő. Akár a 10 ezret, akár a 3-4 ezret veszem alapul, egyértelmű, hogy ma a nem megyei könyvtárak képtelenek lépést tartani a könyvkiadás választékával. És ha nem, akkor az érdeklődő állampolgár mégis mit várhat el a település könyvtárától?

A beszerzett dokumentumok lelőhelyének nyilvántartása vajon megyei könyvtári feladat? Jó lenne ezt kimondani, jó lenne megyei közkönyvtári számítógépes rendszerben gondolkodni, mert akkor a megyei könyvtár adatbázisa nyilvántarthatná a beszerzéseket – illetve legalább a városi könyvtárakéit –, s erre alapozva lendületet kaphatna a könyvtárközi kölcsönzés. Ez nem különleges vágy, ha körülnézünk európai könyvtárakban. Például egy jobb angol county library rutin-szerűen végzi ezt a feladatot, ismétlem: a megyében működő public library-k számítógépes katalógusát. Nem lehet kételyük a hollandus országos rendszert ismerőknek sem e tekintetben (ott az országos szintű nyilvántartás dominál). Ma egy-egy hazai megyei könyvtár évente mindössze néhány száz dokumentumot ad át igénylésre a könyvtárközi kölcsönzés keretében (jó értelemben kirívó példa Szombathely a maga kétezret meghaladó teljesítésével). A legtöbb megyei könyvtár saját olvasóinak évente 250-300 ezer könyvet kölcsönöz. A nagyobbak ennél is jóval többet (a szegedi Somogyi Könyvtár 700 ezer fölött, a nyíregyházi megyei 400 ezret, a miskolci megyei közel 500 ezret). Ehhez viszonyítva bizony szerény az 1-2%-os, néha egy-két ezrelékes nagyságrendű könyvtárközi kölcsönzés. A szükséglet bizonyára nagyobb lenne, tehát a megyei könyvtáraknak komolyan el kell gondolkodni a könyvtárközi kölcsönzés jelentős mértékű erősítésének módzatain.

Az állományból kivont egységek újrahaznosításában való közreműködés ehhez viszonyítva lényegesen kevésbé tűnik halaszthatatlannal javítandónak. Most nem is térnék ki erre az említésen túl (bár talán érdemes az említésre, hogy Bajorországban épp most jelent meg idevágó utasítás az állami finanszírozású könyvtárak tennivalóiról). (7)

3. Együttműködés szervezése: ez oly rugalmas pont, amibe minden vagy semmi se fér bele. Talán várható, hogy a kidolgozandó szakmai követelmények feltárják ennek mibenlétét. Előlegezzünk meg néhányat. Gyarapítási együttműködés, különös tekintettel a lapokra, folyóiratokra. Vegyék ezt itt ingyen reklámnak, de mi néhány éve (értem a pécsi egyetemi könyvtárat és a vele együttműködő két tucat intézményt) dél-dunántúli, három megyét felölelő kurrens lelőhely-jegyzéket készítünk kül- és belföldi lapvagyonunkról. Ez is kicsi szembeszegülés a hihetetlenül lesoványodott intézményi választékok okozta ellehetetlenüléssel. Nem kell hozzá sok munka, s nagyon megéri. A feldolgo-

zásban és a rendelkezésre bocsátásban a közös adatbázisok segíthetnek új szintre emelni a szolgáltatást, ahogy erről fentebb szó esett. A restaurálás megyei könyvtár esetében talán nem olyan alapvető, mint egy muzeális gyűjteményt gondozó egyetemi könyvtárnál. De mindenütt vannak megőrzendő – például helyismereti szempontból hosszú távon értékálló – példányok. Nálunk bevált a megyei levéltárral közösen fenntartott restauráló labor. Ajánlom másutt is ennek megfontolását. Nagyon fontos manapság a bármilyen típusú könyvtárral való együttműködés. Aki teheti, ajánlom, olvassa el a holland közművelődési könyvtárak chartáját (7), ott kristálytisztán fogalmaznak ennek szükségességéről. Fontos az együttműködés a társadalom felé történő nyitásban, a „píár”-ban, a könyvtári marketingben is. Erre az elmúlt évek sok jó tapasztalatot hoztak. (Egy zárójeles megjegyzés azért idekíváncozik: nem felejtik el az erre a célra – „könyvtári napok” – pályázó megyei könyvtárak néha a szomszédjukban működő nem települési könyvtárakat?)

4. A nemzeti kisebbségek könyvtári ellátásában fontos kezdeményező szerepet játszanak, játszhatnak a megyei könyvtárak – persze szorosan együttműködve a területileg közvetlenül érintett városi és községi könyvtárakkal. Továbbgondolható azonban, hogy más speciális használói csoportokra kiterjed-e felelősségük? A törvény nem beszél a betegek ellátásáról, a hátrányos helyzetű állampolgárokról, a börtönök lakóiról, a menekülttáborokban élőkéről stb. Talán érdemes e metszetet egyszer külön alaposan megvizsgálni.
5. A települési könyvtárak tevékenységét segíti szolgáltatásaival. Ez is lehet egészen üres pont, de elmehetne addig is, hogy a közvetlen olvasói kiszolgálást megelőző és folytató munkamozzanatokat a nagy (megyei) könyvtár átvállalja a kicsiktől. Tehát elvégzi a gyarapítást, a feldolgozást, selejtezést, statisztikát készít stb. Egy változat már „közművelődési könyvtári rendszer” jelent: az IFLA irányelvei szellemében. Idézem: „A közművelődési könyvtári rendszer szolgáltatások és szolgálati helyek olyan csoportja, amely közös vezetés alatt áll és közös munkatársi gárdával, vezetőséggel, valamint közös tulajdonban lévő könyv- és egyéb dokumentumállománnyal rendelkezik. Egy közművelődési könyvtári rendszer általában egyetlen igazgatási egységet alkot, de két vagy több igazgatási egység is célszerűnek ítélni, hogy együttműködjék egy közös közművelődési könyvtári rendszerben”. Ez elég világos beszéd.

Nagyon fontosnak tűnik a mindenkori fejlesztési törekvések összehangolása, az adódó új lehetőségek maximális hatékonyságú kihasználása. Például lehet egy új helyiséget nagyon gyengén kihasználni, de lehet kiválóan is. Ugyanez vonatkozik a gépekre is. Ha a megyei könyvtár tényleges felelősséget érez a megye minden települési könyvtára iránt – s voltaképp ez az alapvető kérdés! –, akkor segítő szakértelme rendkívül sok kérdésben megnyilvánulhat.

6. Statisztikai adatszolgáltatás szervezése a megye összes nyilvános könyvtára vonatkozásában. Itt inkább kis túlhajtást érzek. Vajon az egyetemi könyvtáraktól is a megyei könyvtáron át kell-e eleget tenni a statisztikai adatszolgáltatás követelményeinek? – Ami viszont nagyon fontos: tényleges teljességre törekedni a települési könyvtárak terén. Senki ne maradjon ki. Minden

adat szerepeljen. Az adatok értelmezhetőek, illetve értelmesek legyenek. Hol vagyunk még ettől.

7. Iskolán kívüli tovább- és szakképzés. Nem túl szerencsés, hogy iskolán kívüli szakképzést enged meg a törvény – ez, gondolom, még ellentmondásban is lehet a köz- és felsőoktatási törvénnyel. A továbbképzés viszont annál fontosabb, hisz legfontosabb erőforrásunk a könyvtári munkatársak tudása és motiváltsága. Ebben a rendszeres továbbképzés nélkülözhetetlen kincsébánya, amit érdemes kiaknázni.

Már szinte elfeledtük, hogy negyven éve a megyei könyvtárak a megye összes könyvtárának – kis túlzással – egyeduralkodói voltak. És mint ilyenek, inkább hatalmat gyakoroltak, mintsem szolgáltattak. E töredékes gondolatok felelőse kisgimnazistaként úgy negyven éve még apró ablakon dugta be a fejét a koronázó város megyei könyvtári kölcsönzőjében, hogy visszaadja a kikölcsönzött Jókait, s néhány újat kérjen. A ma közkönyvtára oly messzi van ettől, mint Makó Jeruzsálemtől. A falakon belül teljes újjászületés. De mi van azon túl?

Erről szóljunk még harmadik tézisünk kapcsán.

Kis települések: lesz könyvtár vagy könyvtári ellátás?

A 300 települést számláló Baranya megye legújabb közkönyvtári statisztikájából idézünk: 56 községben egyáltalán nincs könyvtár, 76 könyvtár valamilyen okból szüneteltette működését 1997-ben. 217 községben 82.255 lakos – a megye lakosainak egyötöde – kezébe „nem került tavaly új könyv a lakóhelyén” (értsd: a lakóhelyi könyvtárban), írja Bauer Nóra a Könyvtári Levelező/lap szeptemberi számában.

Hasonló gondokat fogalmaznak meg a dunántúli közkönyvtári szolgáltatások elemzését végző felelős szakemberek a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóirat tavalyi különszámában.

Hollandiában „minden olyan település, ahol a lakosság száma meghaladja a 30 ezer főt, teljesen önálló könyvtárral rendelkezik”. A több mint 15 milliós országban 605 helyi könyvtár tevékenykedik, ezeknek együttesen még 546 fiókjuk van. Viszont mind a 11 megyének van egy-egy ellátó központja, amelynek – na meg az állami támogatásnak – köszönhetően további kétezer helyen lehet még kölcsönözni az országban. Röviden: a nagyobb települések önellátóak, saját könyvtáruk van, a kisebbek a megyei mozgó rendszer révén jutnak könyvtári ellátáshoz.

Jelenlegi törvényünk elkészítése majd két kormányciklust fogott át, hisz a feladat már a rendszerváltó Antall-kormány programjába is bekerült. Közismert, hogy új lendületet e munkálat 1996 őszétől kapott, majd 1997 januárjában a 3K-ban megjelent a törvény koncepciója. Ebből idézünk egy célkitűzést: a megyei könyvtár feladata „az országos könyvtári és információs rendszer megyei alrendszerének központjaként gyűjteményével, technikai felszerelésével, szakembereivel területi közszolgáltatás biztosítása, együttműködés a hazai könyvtári ellátás rendszerré alakításában és rendszerként üzemeltetésében” (kiemelés az eredeti szövegben).

Még egy idézet, ráadásul az előbbinél jóval egyértelműbb. Ez az elfogadott törvény indoklásából származik.

„A 66. §-hoz

A megyei könyvtár az országos könyvtári rendszer alközpontjaként biztosítja minden olyan település lakója számára az általános nyilvános könyvtári ellátást, ahol az önkormányzat nem képes önállóan vagy társulásban könyvtárat fenntartani.” (3K 1997. 9. sz.)

E kérdés nem minden megyében egyformán akut. Gondolom, a 60 önkormányzatot számláló Csongrád megyében más a súlya, mint számos dunántúli térségben.

Ismertek az ellátó rendszerek létrehozását célzó erőfeszítések. A 3K tavaly februári száma tudósított a Nemzeti Kulturális Alap könyvtári szakkollégiumának döntéséről, melynek köszönhetően 62 ilyen célzatú pályázat összesen 69 millió forintot kapott (köztük például 2-2 milliót a győri, a kaposvári megyei könyvtár, a siklói városi könyvtár, míg a szolnoki megyei könyvtár pályázata 2,5 milliót ért). Rendkívül fontos e vállalkozásokról, eredményeikről két év múltán értesülni. (Szerző itt bevallja: jelen szereplése napján értesült arról, hogy pár hete Kaposvárott egész konferenciát szenteltek e fontos témának.)

Talán célszerű lenne országosan és nyilvánosan modelleket kidolgozni, ennek költségeit megtervezni, s – mondjuk – egy három éves projekt révén mindenütt működőképes ellátást szervezni.

Az ellátórendszer több olvasói funkcióra tervezendő:

- a) válogatás újabb kiadványok közül,
- b) a szerző vagy cím (stb.) szerint valahonnan már ismert művek megrendelési lehetősége,
- c) téma szerinti keresés – majd ellátás – lehetősége,
- d) a könyveken kívül a szükséges cikkek másolatának megrendelési lehetősége.

Evégett:

1. minden városi könyvtár mielőbb számítógépesítse saját kurrens feldolgozását (azután lehetőleg 10-15 éves visszamenőleges gépi katalógust is teremtsen);
2. minden községi ellátó pont (fiókkönyvtár, iskolai könyvtár stb.) rendelkezzen kapcsolattal a számítógépes hálózathoz;
3. minden kistélepülésen heti egy-három alkalommal legyen mód könyvtárat látogatni (ez lehet stacionárius vagy mozgó típusú).

Nem tudni, mit hoz a jövő. E közhely érvényes a közigazgatási struktúrára is. Sokat hallani ugyanis újabban arról, hogy az Európai Unióban 1-1,5 milliós lélekszámú régiók a meghatározó struktúrák. Egy ilyen jövőkép alapjaiban mozgathatja meg a mai 19 megyés közigazgatást (lám, a 15 milliós Hollandiában is 11 „megye” működik). 5-6 régió kijelölése esetén nyilván öt-hat régióközpont (további) kiemelkedése lehet a következmény. Ezért a mai helyzetben, a következő évekre inkább az tűnik reális perspektívának, hogy a megyei könyvtárak a kistérségek központjaként számításba jövő városok könyvtáraival együttesen törekednek az aprófalvas vidékek könyvtári ellátásának megoldására.

E gondolatmenetünk összegzése nem mondhat mást, mint a mielőbbi átfogó modernizálás (számítógépes hálózatba foglalás) összekötését a legszélesebb fe-

lelősségvállalással a nagyobbak részéről a kisebbek iránt. Nem engedhető meg, hogy egyes megyékben akár egynegyednyi lakosság, másutt talán „csupán” egyhatodnyi, egytizednyi kiessen a jelen, a jövő közkönyvtári ellátásából.

Ezt sok kollégánk, sok közkönyvtári vezető tudja, s keresi is a megoldást. Fenti gondolataim azt célozták, hogy törekvéseik, erőfeszítéseik határozott folytatására biztassam őket. Egyben az országos könyvtárpolitika tevékenységi körében is halaszthatatlan feladatnak minősüljön e tennivaló. Például a Könyvtári Intézet megtervezhetné a modelleket, azok anyagi-számítógépi-szervezeti feltételrendszerét.

Sonnevend Péter

JEGYZETEK

- 1) *Fenti gondolatmenet nem születhetett volna meg olyan kiváló írások inspirációi nélkül, mint Pallósiné Toldi Mártáé (Mi lesz veled „megyei könyvtár”, Könyvtáros 1991. 3. sz.) és Tóth Gyuláé (A megyei könyvtári hálózat problémátörténete, Könyvtári Figyelő 1992. 4. sz.). Köszönet a szerzőknek.*
- 2) Könyvtári Minerva. Bp. OSZK KMK 1997.
- 3) TEKE 1996., Bp. OSZK KMK, 1997.
- 4) Az IFLA irányelvei közművelődési könyvtárak számára. Ford. Orbán Éva. Bp. MKE, OSZK KMK, FSZEK, 1987. 5–66. p.
- 5) Uo. 67–71. p.
- 6) 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. In: Magyar Közlöny 1997. 112. sz. 8369–8393. p.
- 7) Richtlinien für die Aussonderung, Arcivierung sowie Bestandserhaltung von Bibliotheksgut in den Bayerischen Staatlichen Bibliotheken. In: Bibliotheksforum Bayern Jg. 26. 1998. H. 2. S. 194–199.
- 8) Bauer Nóra: Baranya megyei közkönyvtári statisztika 1997-ben. In: Könyvtári Levelező/lap 1998. 9. sz.

Kitüntetés

Az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából *Göncz Árpád*, a Magyar Köztársaság elnöke, a miniszterelnök előterjesztésére, eredményes kutatási és vezetői tevékenysége elismeréseként a **Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (Polgári tagozata)** kitüntetést adományozta **dr. Herman Ákosnak**, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár főigazgatójának. A kitüntetéshez melegen gratulálunk.

Hej, iskolai könyvtárak!

Iskoláink könyvtárai mind a közoktatásnak, mind a könyvtárügynek mostoha gyermekei. De szakadatlan vitát gerjesztenek, mert róluk gondolkodva ezernyi a kérdések száma. Már az is kérdés, szabad-e az iskolai könyvtárak problémáit egy csomagként kezelni, hiszen ebben a könyvtárfajtában legnagyobb a szórás. Akkora, hogy egy „átlagos” iskolai könyvtárat nehezen lehet meghatározni. Egyik oldalon vannak patinás régi iskolák, ezek könyvtáraiban gyakran országosan is egyedileg számon tartott művek találhatók, még RMK-k is. A másik oldalon könyvtárnak alig nevezhető kezdemények szerénykednek; vagy még ilyenek sem. Más vetületen nagyon különböznek iskolatípusonként is, hiszen egy szakiskola, egy gimnázium vagy általános iskola könyvtára nagyon eltérő.

Szegény iskolai könyvtárakat az elmúlt fél évszázadban még az ág is húzta. A háború alatt nem vagy alig gyarapodtak. A háborút követően az egyházi könyvtárak után ez a könyvtártípus szenvedte el a legnagyobb veszteséget a könyvégetések idején. Pardon: máshol égettek. Nálunk bezúzták a könyveket. Mert az úgymond reakciós műveket ki kellett vonni az állományból. Nem fukarkodtak a „reakciós” jelző kiosztásakor. Az irtás nem ment mindenütt simán. A nyolcvanas évek végén az OPKM építeni kezdte az iskolai könyvtárak múzeumi értékű műveinek országos katalógusát, egyben a legértékesebbeket bizonyos rendben restauráltatta. (A támogatás megszűntével e munka megszakadt.) A program irányítója, Fabulya László néha megrázó történetekkel tért haza a könyvpusztítást gátolni akaró tanári, tantestületi ellenállásról. (Érdemes lenne az eseteket összegyűjteni, míg élnek a szemtanúk.) A károk már soha nem szüntethetők meg.

A leépülés másik oka a diktatúra korszakának pedagógiájában kereshető. A tanszabadság, tanári szabadság megszűnt, egykönyvűség uralkodott. Volt a kötelező tankönyv, azt kellett tudnia tanárnak és diáknak egyaránt. Más szóval: az iskolai könyvtárakra mint iskolai könyvtárakra nem volt szükség. Még a bezúzások következtében kibelezett állapotukban sem. Pedagógiailag nem volt rájuk szükség. Ennek következtében alakult ki az a – későbbi bonyodalmakat okozó – státusza, hogy az iskolai könyvtár közművelődési könyvtár az iskolában, ahonnan a tanulók és a tanárok olvasnivalóhoz juthatnak. (Talán nagyobb arányban volt meg itt a kötelező irodalom.) Más szóval a könyvtár nem a tanuláshoz-tanításhoz nyújtott munkaeszközöket, hanem olvasnivalót kínált. Ez sem kevés, de mégsem elegendő. A könyvtár elvesztette iskolai rangját, mert pótolható volt. Az iskolai könyvtár jeles tiszte maradt viszont az „olvasóvá nevelés”. Ez a feladat más okokból most kellene hangsúlyt kapjon.

Az éppen most hatályon kívül helyezett törvénynek viszont egyetlen érdeme volt szinte, hogy az iskolai könyvtárakat önálló típusként határozta meg. Mert az is.

Az iskolai könyvtár nem közművelődési könyvtár iskolai székhellyel.

Az iskolai könyvtár nem gyermekkönyvtár, nem ifjúsági könyvtár.

Az iskolai könyvtár és a kollégiumi könyvtár között különbség van. A kollégiumi könyvtár közelebb áll a közművelődési könyvtárhoz, hiszen a kollégium a tanulók otthona; otthonra pedig olvasnivalót szokás vinni.

Az iskolai könyvtár taneszközök szakkönyvtára az iskolában.

Olyan eszközök gyűjteménye, amelyeket a tanítás folyamatában lehet felhasználni vagy a tanulás során vehetők igénybe. Az eszközök fajtái is széles tartományt ölelnek fel; köztük a könyv és folyóirat még mindig a legszámottevőbb, de iskolai térképek, kották, fali táblák, demonstrációs eszközök, kit-ek, hangzó dokumentumok, oktatói szoftverek, tantervek, tanmenetek, filmek, félpublikus dokumentumok és társaik csoportjára terjed ki. Sokan joggal médiatárnak, forrásközpontnak nevezik.

Röggvest következik, hogy iskolai könyvtár nem működhet iskolán kívül, mert ekkor az eszközök a tanításban nem mobilizálhatók. Helyben kell lennie. Távobalab, az iskolán kívül lehet tornaterem, sportpályák, akár az oktatáshoz lazábban tartozó, olvasnivalóval rendelkező közművelődési könyvtár is. De az iskolai könyvtárnak az iskolában kell működnie. Vagy nem iskolai könyvtár.

Az is röggvest következik, hogy az iskolai könyvtárügy közoktatási kérdés, problémái az oktatás problémái. Pici részletre vonatkozó példák ehhez a következők. (Egyik a módszerre, másik a feladatokra vonatkozik.)

Az oktatási folyamatok és az iskolai könyvtár együttélésének felismerése vezette el néhány kollégánkat ahhoz, hogy az állomány tematikai feltárását olyan tárgyszórendszerre bízva, amelynek lexikai egységeit tantervekből, a NAT-ból és tankönyvekből határozzák meg. Ha sikerül bevezetni, az iskolai könyvtári állomány tartalmilag a tananyag szerkezetében lesz látható, a visszakeresési műveletek a tananyag által kialakított összefüggések, keresési utak szerint válnak lehetségessé. Valóban erre van szükség.

Könyvtárostanáraink az „órák a könyvtárban” módszer kialakításával kísérleteznek. A gondolat valóban kitűnő, bár a módszer még gyermekcipőben jár. Ti ha az óráknak csak a helyszíne könyvtár, akkor formálisan érvényesül. A tananyag szempontjából pl. közömbös, hogy a tanár egy verset az olvasókönyvből vagy a könyvtári állványról leemelt kötetből olvas-e fel. Helyszínen bárhol lehet, egy múzeum lépcsőjén, moziban, lakáson, akármilyen nyugodt helyen. De a kezdetlegességben meg kell látni a módszer lehetőségeit; azért is, mert biztatóak az eddigi kísérletek.

A fenti két példa az együttéléstről talán elegendő.

Az együttélés kifejezés nem is szerencsés. Valójában az egész és a rész problémájáról van szó. Ahogyan az idegrendszer az emberi szervezet része az emberi agy memorizáló képességével együtt, ugyanígy része az iskolának az iskolai könyvtár.

Mármint abban a pedagógiában, amely nem az ismeretek mechanikus átültetése, hanem ismeri a tanszabadságot, a választást, ismeri az intelligens alkalmazkodást: az értelmes pedagógiában.

Az a pedagógia, amelyik ismeri a tanszabadságot, és a tanárt választani képes szakembernek tekinti, az a pedagógia eszközigényes. Forrásigényes. Az eszközöket, forrásokat az iskolai könyvtár biztosíthatja vagy közvetítheti, szervezi az oktatás számára. Az eszközöket és a forrásokat nem igénylő pedagógia igénytelen

és minőségkerülő. A minőségtelenség szintje pedig nem lehet az iskolai könyvtári problémák megközelítésének alapja.

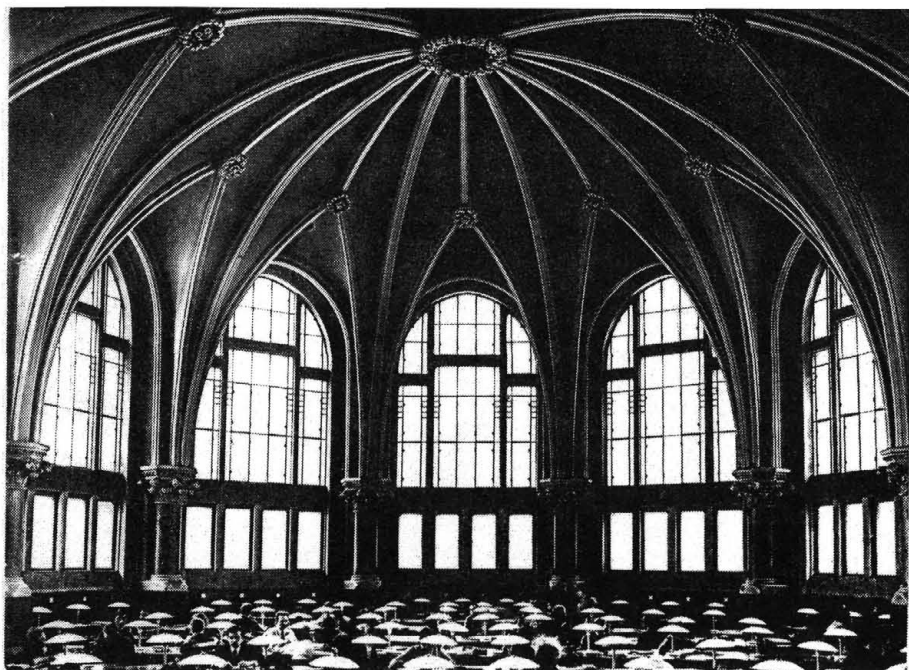
Az iskolai könyvtárak oktatási feladatai e könyvtárak múltjából sem világosak mindenki számára. Mert negyven-ötven évvel ezelőtt más volt a taneszköz fogalmi terjedelme, és mások voltak tartalmi jegyei is. De az iskolának és könyvtárának összenövése nyilvánvaló volt. Inkább csodálkozni kell azon, hogy mind könyvtári, mind pedagógiai berkekben az egybetartozást újra meg újra magyarázni kell.

Tóth Gyula nagyívű tanulmányában (A kiskönyvtári ellátás histográfiájának vázlata) azt a végkövetkeztetést vonja le, hogy „bűnösebb a többszöri elkövető. Manapság negyedszer lépünk ugyanabba a ...” Tanulása más kiskönyvtárakra is érvényes. Ám az ismételten szükséges felvilágosító magyarázatok és az ismétlődő bünelkövetések egymást váltogató reménytelen szakaszai inkább abból erednek, hogy az irányításban dolgozók, a vezérkar tisztviselői gyakran váltogatják egymást, ugyanakkor úgy viselkednek, mintha velük kezdődne az időszámítás, az előzményekről nem akarnak tájékozódni. Utánuk az özönvíz.

Elnézve az iskolai könyvtárak siralmas állapotát, a róluk burjánzó vitát minősíthetik viharnek egy pohár vízben. Hiszen sok helyen még könyvtár sincs. Más-hol könyvtárnak alig nevezhető képződmény keresi helyét az iskolában. Szinte mindenütt gyenge az állomány. Megoldatlan problémát jelent a fluktuáció, amely nem az iskolai könyvtárak sajátossága csupán, hanem a legtöbb tantárgy velejárója. Akik megmaradtak, zömében szakképzetlenek. Reménytelen képzéssel követni a könyvtárosi munkakörbe érkezőket, mert a képzési idő hosszabb, mint az iskolai könyvtárosi munkakörök betöltésének egy főre jutó átlagos időtartama. Az iskolai könyvtárosok érzékelhető hányadát az adminisztráció, a leltárkönyv szintjén túl nem érdekli a könyvtár, mert fegyelmileg csak a leltárért felelősek. Ha segítséget kérnek, többnyire azt kívánják, hogy valaki dolgozza fel helyettük az állományt, mert érdekes módon arról panaszkodnak, hogy feldolgozatlan kupacot örököltek. Vannak igazgatók, akik a könyvtárat megfáradt pedagógusok menhelyének tartják. És lehetne a diagnózist tovább részletezni. Van annak a véleménynek valami alapja, hogy ilyen követelmények mellett nagyképűség iskolai forrásközpontokról, az iskolai könyvtárak pedagógiai szerepéről papolni.

A gondokra többféle terápiát gondoltak el az elmúlt három-négy évtizedben. Legtöbbször úgy, hogy – kistelepüléseken – a helyi közművelődési könyvtár (valójában csak népkönyvtár) ellátja az iskola diákjait olvasnivalóval. Ez nem pedagógiai megoldás, mint fentebb láttuk. De jól hangzik a „kettős funkciójú” elnevezés. Holott a községi könyvtárak számára még egy funkció is sok volt, mert ők is szegények. Két szegénység összeadása még nem jelent gazdagságot, inkább a szegénység növekszik. Általában, más esetekben is elmondható, hogy a mozgalmi jelszóval és buzgalommal kísért „kettős funkciójú” intézmények meglehetősen életképtelenek voltak; csak a mozgalmi propagandában és egy-két mutogatásra szánt helyen volt bennük némi élet. Sovány tehének fejték egymást – ahogy a pesti vicc mondja. Máig egymást igyekeznek megcsapolni, főleg könyvtárakat kopasztanak. Világos, hogy nem a több feladatú intézményeket kell elítélni, csak a hazai valóságban felbukkant kentaurokat, amelyek íróasztal mellett születtek: A valóság nem volt érdekes kitalálóik számára, hiszen ha a köz-

Nagyolvasó

pontban született az ötlet, bírálatnak nem volt helye. Hasonlatosak voltak ahhoz a szabóhoz, aki a ruhát nem a testre szabta, hanem a testet akarta ruhájához faragni.

Nem ennek a kis írásnak dolga abban állást foglalni, hogy mi módon lehet a kisebb településeken művelődési intézményeket fenntartani; csak azt érzékeltek, hogy a javasolt megoldások cinikusak voltak. Hiszen nem többlet erőforrásra épültek, hanem egymásból kívántak megélni. Nem állhatom meg, hogy ne mondjam minderről Sallai István egyik híres hasonlatát. Talán az újabb nemzedék számára ismeretlen. Remélem, a szerkesztő vaskos népi stílusa miatt nem húzza ki.

Új frázisként éppen az volt napirenden, hogy N szakterület mindenkinek mindenben segít. Többek között az iskoláknak is segít a beiskolázásban. (De csúnya szó!) Sallai meditálva megállapította: ezek szerint N ágazat nem más, mint zabszem keresése a lócitromban. Mennek a lovak, húzzák a szekeret, közben potyogtatnak. Utánuk csapatostul röpködnek a verebek és keresik a zabszemet. A lócitromban. Ha a lovak egészségesek, akkor megemésztették a zabot, a verebek nem találnak semmit. De ha a ló beteg, akkor akad dolga a verebeknek. Ezek szerint N arra számít, hogy valahol rosszul dolgoznak, és segítségre szorulnak. Ha az iskola jól működik, maga látja el feladatát, és nincs szüksége N segítségére. (Igazából N feloldása nem érdekes, mert egy kontradrukker gondolkodásmódra példa, nem számít a szakterület. N behelyettesíthető.)

Ha az iskolai könyvtárnak vannak pedagógiai feladatai – márpedig vannak –, akkor annál is inkább anakronisztikus a szocializmusban már megbukott szocialista ötlet felmelegítése. Pedig ennek vagyunk szemtanúi.

Sehol sincs előírva – olvasom a Levelező/lapban egy előadásról készült beszámoló kapcsán –, hogy az iskolai könyvtárnak feltétlenül az iskolában kell lennie! (1998. 6–7. sz. 13. l.) Mi lehet egy ilyen kisiklás eredete? Talán az, hogy az 1971. évi Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására című állásfoglalásban található olyan kitétel, hogy ameddig a kisiskolák körzetesítése befejeződik, addig a községi könyvtár tölthet be iskolakönyvtári feladatokat. Szó szerint a következőket lehet idézni. „A kistelepülések részben osztott és kislétszámú iskolában tanuló gyermekek könyvtári ellátása a falusi közművelődési könyvtárak feladata mindaddig, míg az iskolák körzetesítésének egyik fontos eredményeként maga az iskola nem tud gondoskodni olvasmányokról.” Akkor valóban folyt a körzetesítés, tehát ez az állásfoglalás ideiglenesen egy megszüntetésre ítélt könyvtársoportra vonatkozott! Ahogy lenni szokott, ez az ötlet tértől, funkciótól, feladattól, körülményektől független szólamná vált egyesek agyában. És betokosodott, mint a kórokozók. Most kelt életre, most vették elő újra, holott a környező világ nem a régi, pláne egészen más a pedagógia és az iskola. Egyszeri kényszermegoldásból mai önálló állásfoglalás!

Hát kedves Tóth Gyula! Hányadszor lépünk ugyanabba a ...?

Lehetővé tette mindezt a 16/1998. (IV. 8.) MKM rendelet 6B § /3/ és /4/ bekezdése, mely szerint iskolai könyvtár nyilvános könyvtári feladatokat is elláthat, illetve – a /4/ szerint – nyilvános könyvtár is elláthat iskolai (kollégiumi) könyvtári feladatokat. Hát még ha képes lenne rá! Az iskolai könyvtárnak van olyan állományrésze, amellyel a lakosság rendelkezésére is állhat. A nyilvános könyvtárnak nincs olyan állománya, amely az oktatási folyamathoz szükséges taneszközökből áll. Ha az önkormányzat vagy más fenntartó csak egy könyvtárat képes ellátni, ennek a helye az iskolában van.

Ugyanennek a rendeletnek Az iskolai (kollégiumi) könyvtárak működése címet viselő mellékletét külön kellene méltatni tárgyától való idegensége és esetlegességei miatt. Ha egyáltalán érdemes vele foglalkozni.

Iskola és könyvtára kapcsolata történetileg is más jellegű. Iskolát nem is említenek könyvtár nélkül. Iskolát is ott alapítanak, ahol könyvtár van. Arra is van példa, hogy iskolai könyvtár akkor is volt, amikor nem volt iskolaépület. A Julián tanítóokra gondolok. Szórvány magyarságot mentek el tanítani főként Délvidéken. A legmerészebbek olyan helyekre indultak, ahol tanterem sem volt, csak templom, egy pajta, istálló vagy egy diófa árnyéka. A tanítók felszerelése egy harmónium volt és egy könyvtár. Egy zsáknyi könyv, de ez könyvtár volt, mert úgy állították össze, hogy a művek összességükben képviseltek valamit. Nem könyvhalmaz volt, hanem könyvtár. A könyvek fele gazdálkodással foglalkozott (mezőgazdaság, állattenyésztés), a többi szépirodalmi és földrajzi témájú mű volt, kevés történelemmel. Nyilván a szülők számára is. Mellesleg a Julián mozgalom közel 200 könyvtárat létesített, máig példát mutatva arra, hogy iskola és könyvtár hogyan élhet együtt. Meg hogy milyen egy könyvtár, ha világosak a célok. Arra is intenek, hogy a kiskönyvtár iskolai alapon életképes.

Az iskolai könyvtárak minden problémája idegesítő élességgel jelentkezik az ún. kisiskolák esetében. A kisiskolák Európa-szerte újra és újra a pedagógiai figyelem középpontjába kerültek. Pedig még annak sincs világos meghatározása, hogy mit tekintünk kisiskolának. Vagy tanulói létszámhoz kötik, vagy a nevelők kisebb számához, vagy szakos pedagógusok hiányához. De nem is fontos az egé-

szen szabatos meghatározás, ugyanis országonként változik a kisiskolák képe. Befolyásolja őket a településszerkezet.

Egész Európában lezajlott az a folyamat, amit nálunk körzetesítésnek mondtak, és a Kádár-rezsimben fejeződött be, mint fentebb volt látható. A körzeti iskolákat leginkább gazdaságossági okokból szervezték meg, nálunk ideológiai megfontolásokból is. Elsőként az angliai pedagógusok lázadtak fel, majd az északi országok nevelői. Az okok kísértetiesen hasonlóak. Angliában az 1988. évi törvény (Education Reform Act) kikiáltotta az iskolák helyi irányításának elvét (LMS, Local Management of Schools), melynek értelmében az iskolák szükséglet alapú költségeinek előteremtését és irányítását helyi felelősségként kezelték. De a kisiskolák megszüntetésével nagyobb volt a pedagógiai veszteség, mint a nyereség. A norvég kulturális kormányzat kimondta, az iskolának nem az a feladata, hogy munkaerőt gyártson az ipar számára, hanem hogy a gyermekek személyiségének kibontakozása révén elősegítse bekerülésüket a szabad polgárok társadalmába. A falanszter iskolák nagyüzemi módszereivel ez nem érhető el.

Az iskolák bezárását azonban elemzések előzték meg. Angliában sokat idézik a Plowden jelentést (1967), amely főként gazdasági szempontokat érvényesített. A csődhelyzetet látva végül nemzetközi szervezetek tárgyilagos elemzést készítettek; így született meg az ún. J. Sher jelentés 1981-ben az „urbanizált országok” kisiskoláiról. Svédországra hivatkozva írja: „A nemzeti politika a centralizáció pártfogásától (pl. falusi iskolák bezárása, tanulók utaztatása) tartott a kis iskolák fenntartásáig... Valóban, a következő lépés új kisiskolák létesítése lehet.”

Azért várható az újjáéledés, mert a nagy pedagógiai hátrány, a megfelelő számú szakos tanár hiánya a mai technikával elég hathatósan pótolható. A mai oktatás eszközei – előnyei megtartása mellett – megszüntetik (csökkentik) a kisiskolák hátrányos helyzetét. Az eszközök zömének pedig az iskolai könyvtárban van a helye. Ennél fogva a kisiskolának soha nem volt akkora szüksége könyvtárra, mint most.

A kisiskoláknak van egyedülálló magyar vonatkozása. Klebelsberg Kunó kisiskoláiról van szó. Hogyan is hívták őket? Tanyasi iskolák, osztatlan iskolák vagy hasonló nevük van. A szellemi élet végvárai ők. Egy zseniális kultúrpolitikus megvalósult álmái. Ezek az iskolák nem ínségiskolák voltak. Legtöbbjüket Kós Károly irodájában tervezték. Minden megvolt itt, ami szükséges. De egyetlen pengőt sem költöttek feleslegesen. Az iskola sikerét az a tanítóság biztosította, melynek tagjai vállalták a küldetést ezekben tanítani. Nem akármilyen pedagógiai tudás kellett hozzá és nem akármilyen hivatástudat. A pedagógián túl is olyan felkészültség, amelyet a tanyai körzet minden területen megkívánt. Többen megemlékeztek már arról, hogy a Duna–Tisza közén ők honosították meg a kertkultúrát. (Németh László még emlékezett erre.) Persze, mert pl. ezek az iskolák évenként palántákból álló csomagok is kaptak. A tanító úrhölgy vagy úr mindent tudott, ami a táj felemeléséhez kellett. Telenként az iskolában beszéltek meg a gazdálkodás gondjait, de az iskolában volt színjátzás, olvasókör, néha énekkar, no és könyveket lehetett innen hazavinni. Az iskola volt a kulturális mindenés. Ahogyan a Julián akcióban az iskola volt a közművelődési programok helye, elindítója és véghezvivője (lényegük könyvtárak alapítása volt), úgy Klebelsberg iskoláiban is minden más művelődési formának volt alapja.

Szegedi vizsgálatok (Nagy József, újabban Komlósy Ákos és munkatársai) igazolták azt is, hogy az innen kikerült diákok egyáltalán nem váltak hátrányos helyzetűvé továbbtanulásuk során.

Jáki László tette fel egyszer a kérdést, hogy vajon mi lehet Klebelsberg csodáinak magyarázata? Egy háború utáni, elszegényedett ország viszonyai között ő építette a legtöbb iskolát. Létrehozta (voltak már kezdemények) a külföldi kollégiumokat „európai horizontú” értelmiség nevelésére. Másik oldalon a művelődést el tudta juttatni Isten háta mögé is. Azt hiszem, a titok egyik magyarázata az, hogy minden fillért meggondoltan költött, nem voltak fölösleges kiadásai. Nem pocsékolta el a pénzeket bizottságok, szakértők, zsűrik és ki tudja milyen más túlméretezett pénzszívók hizlalására. Ő maga és stábjja volt a szakértő, akik tudták, mit kell tenniük. Azt is tudták, hogy a könyvnek iskoláikban van a helye. Mert az iskola nem egy épület. Az iskola a diák, a tanár, az iskola szelleme, múltja, az épület, a berendezés, a tanítás folyamatai, hagyományai, sikerek és kudarcok együtt, egy egységben. Aki kiviszi a könyvet az iskolából, az nem érti az iskolát. Iskola vagy van, vagy nincs. Nem lehet külső panelekből összetakolni. Valakik segélypaneleiből. Mert ezekből a „segítségéből” már éppen elégünk van. Elmondhatjuk a mindennapi imát, hogy Uram, ne adj többé ilyen segítséget, mert belegebedünk. Egyelőre – talán nem sokáig – ez a fohász minden eszközünk.

Még megemlítem, hogy kisiskolánk emlékeit Rácz Fodor Sándor gyűjtötte össze egy élet munkájával, és létesített emlékszobát számukra Baján. A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet pedig két kötettel tisztelgett emlékük előtt, amelynek már címe is beszédes idézet: „Adassék meg néktek hittel végzett munkátok öröme.”

Az iskola, különösen a kisiskola településformáló, településmegtartó erő. Nagyon messzire vezetne ennek a nagy témának kifejtése, messze túlnő az iskolai könyvtárak kérdéskörén. Elég ide csak a konklúziót idézni. Aki iskolát gyöngít, emberi közösséget bomlaszt.

Három tanulság kívánkozik ide.

A kisiskola nem csökkentett, hanem ellenkezőleg, bővített feladatkörű iskola.

A kisiskolákból (egyáltalán: iskolákból) bűnös bármit elvinni vagy kivinni. Ellenkezőleg. Ide csak hozni szabad.

A kisiskoláknak (iskoláknak) nem létezik olyan problémája, amelynek ne lennének erkölcsi vonatkozásai.

Az iskolai könyvtárak védelmében ez a kis írás nem foglalkozhat belső szakmai kérdésekkel. Köztük pl. az egyik legfontosabbal, hogy vajon mit tehet gyűjtőkörének meghatározásakor az iskola és könyvtára a szaktárgyak szakirodalmi ellátásáért? Szépirodalomtól az élettudományokig, zenétől a fizikáig mindent nem lehet gyűjteni a tanári felkészülés és az ifjúsági önálló munka támogatására. Magasabb iskolafokon biztos nem, hiszen ekkor minden iskolában egy Széchenyi Könyvtárnak kellene lennie. Ezért tanár is, diák is egyben más könyvtárak használója állampolgári jogon. (Ez a kérdés és még sok egyéb is önálló, tanulmány mélységű elemzéseket kívánnak.)

Az iskolai könyvtárak mai gyenge helyzetét a közoktatás és a könyvtárak szabályozásának zavarai is rontják. Feladatairól világos jövőkép szükséges. Egyik lehetséges célja az ebben a kis írásban felelevenített, a taneszközökre összpon-

tosító gyűjteményi elképzelés lehet. Persze más is, ha pedagógiailag indokolható. (Az ebben a cikkben bírált rögtönzések kívül esnek a probléma határain, mert nem pedagógiai elképzelések, hanem idegen intézményi érdekek érvényesítései az iskola rovására.)

Ha felismerik és elfogadják az iskolai könyvtárak fontosságát az oktatásban, akkor legalább évtizednyi fejlesztési tervet kell kidolgozni. Mert nincs könyvtár, iskolai sem, amelyet – egyedi kivételtől eltekintve – máról holnapra létre lehet hozni. A könyvtárak több évtized vagy évszázad alatt alakulnak érdemi gyűjteménnyé. A mindennapok egyenletes, kiegyensúlyozott építkezésével.

A tartós és egyenletes munka kívánalma egyben a kampányok elkerülését is magában rejti. Nincs könyvtár, iskolai sincs, amelyik ezek pénzösszegeit ésszerűen képes felhasználni a hosszabb pangási időszakok közt hirtelen reátörő kampányok rövid idején. Hiszen az éppen forgalomban lévő műveket szerezheti meg. A kampány a pénzpocsékolás egyik formája, de reménykedünk, hogy magában az oktatáspolitikában is megszűnik végre az iránta érzett vonzalom.

Ha tudatosul az iskolai könyvtárak feladata az oktatásban, egyben azt is elismerték, hogy erősítésük anyagi áldozatokkal jár. Sok az iskolai könyvtár, ezért sokba is kerülnek. Akkor is, ha nem minden iskolai könyvtár kíván ugyanakkora mértékű és ugyanolyan típusú fejlesztést. Ez már szűkebb szakmai, még hozzá könyvtártechnikai kérdés. De ennek is megvannak biztató kezdeményei az ún. báziskönyvtárak alakjában, ha élnek még.

A kiegyensúlyozott fejlődés és erősödés azt is megkívánja, hogy a megkapott összegek ne más akciók mellékajtsaikként jelentkezzenek. Pl. kiadók támogatásának módjaként, ha a piacot akarják vásárlóképesé tenni. Az iskolai könyvtár ez esetben sem azt veheti meg, amire szüksége van.

Óvatosan kell bánni minden társítási kísérlettel. G. Ryle írja – igaz, Anglia híres egyetemeiről – hogy látogatóiknak nehezen tudják elmondani pl. Cambridge egyetemének lényegét. Megnézik az előadótermet, a könyvtárat, a sportpályát, a többi helyet, és ugyanazt találják, ami bármelyik egyetemen van. Aztán megkérdezik: jó, jó, de hol az a híres egyetem? Azt kellene megérteniük, hogy a látottak együtt az egyetem, részeit múltjának és jelenének szelleme olvasztja össze Cambridge University-vé. Nem lehet részeket kimarni belőle, és összeházasítani valami mással. Fordítva is: idegen elem nem illeszthető az egyetembe. Hasonlóan kell látni minden iskolát.

Azt viszont természetesnek kell venni, hogy az iskola kibővíti feladatait a lakóhely vagy az iskolához nem közvetlenül tartozó rétegek számára. Jó iskolának mindig is volt kisugárzása környezetére.

Iskolai könyvtáraink megerősítésében kerülnünk kell az uniformizálást. A gyarapításban, feldolgozásban, szolgáltatásokban is lehet közösen végezni feladatokat. Az iskolai könyvtárak kisebb-nagyobb csoportjai társulhatnak, ennek révén egyik-másik könyvtár felvállalja a közös munka szervezését is vagy a közös feladatok valamelyikében vállal munkát a többiek számára is. Úgy emlékszem, ilyesmit hívnak együttműködésnek. A báziskönyvtárak vállaltak hasonló feladatokat. (A jogszabály sem tud róluk.)

Az iskolai könyvtáraktól még fejlett szinten sem várható, hogy megoldják használóik változatos és eltérő igényeinek kielégítését. Nem létezik könyvtárközi kapcsolatok nélküli iskolai könyvtár sem. Minden iskolai könyvtárnak képesnek

kell lennie arra, hogy az egész könyvtári rendszer szolgáltatásait elérhetővé tegye. Nem egyszerű egy ilyen szint elérése, mert jelenleg nem lehet az iskolai könyvtárak vállára ekkora terheket helyezni. A „másik” könyvtár használata országosan is döcög. De a nem túl távoli jövő könyvtára, iskolai könyvtára is ebben a közegben fog élni. A könyvtárközi kapcsolatokkal járó szervezői feladatok egyre nagyobb részt követelnek maguknak.

Régóta időszerű már, hogy sokféleségük miatt is kidolgozzuk az iskolai könyvtárak modelljeit.

E modelleket a szolgáltatások lehetséges rendszeréből, a szolgáltatásokból az adott iskolafajtára kihatott részből kell származtatni oly módon, hogy a kimeneti oldal, a szolgáltatások szabják meg, milyennek kell lennie az állománynak, a feldolgozásnak, személyzetnek, technikának, a helyek térbeli kialakításának.

A modellek segítenek igazgatóknak, könyvtárosoknak szabatosabban és tudatosabban gondolkodni könyvtáraikról. De ugyancsak támaszkodni lehet rájuk szakmai vitákban, ahogyan az iskolai könyvtári normatíváknak szinte ez volt egyetlen kézzelfogható eredménye. És segítenek akár a napi munkában is.

Az oktatás napjainkban egyre inkább eszközigényessé válik. Emiatt kell az iskolai könyvtárak ügyét napirenden tartani és erősítésüket minél előbb elkezdeni.

Határainkon túl a kisebbségi magyarság közösségi létének legkiemelkedőbb feltétele az iskola. Legalább idehaza ne jussunk kisebbségi sorsra. Az iskola idehaza is a legfontosabb közösségmegtartó erő.

Horváth Tibor

IRODALOM

- Ballér Endréné: Az iskolai könyvtár és a pedagógiai tevékenység. - Budapesti Nevelő, 1989. 1. sz., 102–117. p.
- Balogh Mihály: Könyvtáros? Tanár? Könyvtárostanár! - Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. június. 27–45. p.
- Bernics Ferenc: A Julián akció. - [Pécs], Baranya Megyei Könyvtár, 1994.
- Celler Zsuzsanna: Iskolai könyvtára-médiatár-tanulási forrásközpont. - AV Kommunikáció, 1990. 5. sz., 175–178. p.
- Celler Zsuzsanna: A tanulási forrásközpontok. - Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1979–1985. Bp., 1985. Akadémiai Kiadó, 210–232. p.
- Dán Krisztina – Tóth Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. - Bp. 1995. Főv. Pedagógiai Intézet, 255. p.
- Horváth Tibor: Az iskolai könyvtárak útjai. - Könyvtáros, 1992. 2. sz. 77–80. p.
- Sallai István: A könyvtár, mint eszközközpont. - Könyvtáros, 1977. 4. sz. 195–200. p.
- Sher, J. P.: Rural Education in Urbanised Nations. OECD/CERI Report, Westview Press, 1981.
- Tóth Dezső: Az iskolai forrásközpont. - Pedagógiai Technológia, 1988. 2. sz., 85–88. p.
- Tóth Gyula: A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata. - Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz., 682–704. p.

Digitális nyelvújítás

A számítógépek tömeges megjelenésével (ma Magyarországon a háztartások 17%-ában van számítógép!), a telefonínség megszűnésével, a számítógépes hálózatok elérhetőségével beköszöntött hozzánk is a legtalálóbban talán *digitális-információs forradalom*-nak elnevezett korszak. Társadalmi hatásait még csak számíthatjuk, néhányat közülük már tapasztalunk, de az valószínű, hogy gyorsan átrendezi életünket, megváltoztatja néhány megrögzött szokásunkat, a szemünk-fülünk előtt zajlik az a hatás is, amelyet nyelvhasználatunkra gyakorol.

Természetesen nyelvújítás, nyelvfejlés (a szakemberektől, *nyelvi technológusoktól* függetlenül is) mindig zajlik. Ennek két formája van: a tudatos és a spontán nyelvújítás. Mindkettőhöz szükséges valamiféle tekintély és (folklorisztikus) közeg. Igazán sikeres akkor lehet ez a nyelvfejlésző tevékenység, ha társadalmi akarattal, elfogadással párosul. A legutóbbi évek digitális-információs forradalmával kapcsolatos nyelvészeti teendőkre a magyar nyelvészek mintha kicsit későn ébredtek volna rá; érdekes módon a műszaki szakemberek már évek óta sürgetik ezt a munkát, sőt nagyon sok javaslatot is tettek (pl. Homonnay Péter: Angol–Magyar számítástechnikai szótár. Novotrade, Budapest, 1992). A téma természetesen szerepelt az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága által rendezett 1992. november 6-i szaknyelvi konferencián is. (pl. Kis Ádám: A számítástechnikai szaknyelv újratermelő hibái. Nyr. 1993. 564; Szöllösi-Sebestyén András: Hogyan mondjuk a *file*-t magyarul? Nyr. 1993. 567). A Nemzeti Kulturális Alap 1996-ban digitális nyelvújítási pályázatot hirdetett, de az eredményről nem tudunk. Mivel a nyelvújítás legfontosabb tere a nyilvánosság, sikere pedig az említett „folklorisztikus közegen” áll vagy bukik, a rendelkezésünkre álló médiumokat kértük meg, hogy néhány, a szakemberek köréből származó szómagyarázási javaslatunkat közzétegyék (pl. Magyar Rádió, Tetten ért szavak, 1997. május 12/13; Édes Anyanyelvünk 1997/3. 9).

E helyütt is, gondolatfeltevésként, közreadok néhány javaslatot. Egy-egy új szó csak akkor terjeszthető el, ha szó van róla, ha használni kezdik. Hasonló ez egy vicc vagy történet terjedéséhez. Tartom magamat ahhoz az alapelvhez, hogy a szó a használatban telik meg jelentéssel. Tehát az asztal azért *asztal* (*Tisch*, *table* vagy *sztol*), mert mi magyarul (németül, angolul vagy oroszul) beszélők mindannyian elfogadtuk azt. Néhány javaslat túl merész, talán mulatságos is. De a folklorizálódás törvényszerűsége szerint olykor éppen ezek „jönnek be”. A szóújítási javaslatokhoz pótolhatatlan segítséget nyújtott Szilágyi Árpád (Magyar Rádió, Rádió- és Televízióújság, Internet-iskola, újabban Világháló; internet-iskola@westel900.net), amelyért köszönettel tartozom.

boot (bootstrap loader) = *rendszeröltő*. bootolás = *betöltés, fölprogramozás*;

buffer = *tároló*, de azt is el tudjuk képzelni, hogy *koffer*;

byte (a legkisebb megcímezhető információs elem) = *bájt* (részben már írásban is előfordul, magyarosítását kár lenne erőltetni);

click (a kezelőgomb lenyomása után adott hangjelzés) = *klikk*, illetve *klikkel*, *rákklikkel*;

clipboard = *vágólap*;

Cyber cafe = telefon-, távmásoló-, világháló-kapcsolattal rendelkező kávéház. Amerikában, Nyugat-Európában létezik, már Magyarországon is van néhány. Mielőtt meghonosodna, javasoljuk az egyébként már élő *teleház* elnevezést;

default (alapértelmezés, amelyet a rendszer indítás után automatikusan használ, ezt az értéket feltételezi) = *alaphelyzet*;

disc = (*mágneses*) *merevlemez*;

E-mail = *elektronikus levél, posta*. Csak rövid formában tudjuk elképzelni: *e-levél* vagy *e-posta*. Az egyik lap impresszumában ezt is láttuk: *drótposta*, másutt *villanyposta*. A Világháló című RTV-újságbeli rovatban pedig ironikusan ezt ajánlották: *emil, emilezés*;

file = (*adattár*)*állomány*, esetleg *állománynév*;

floppy disc = *hajlékony lemez*;

ftp (file transfer protocol), mondják: *eftépézni*. Javaslatunk: *letölteni*;

gopher = *ürge, fűrge* vagy *pocok* (*kereső- vagy böngészőprogram*). Mivel a „fűrge ürge” a magyarban annyira kifejező szókapcsolat, bármelyik tagja ajánlható. Ugyanolyan motivált névadás lehet, mint a „farkincával” rendelkező *egér*;

homepage = tömör magyar formája terjedőben van; például már a kereskedelmi rádiókban is halljuk: *honlap*. Vannak, akik az *otthonlap*, illetve a rövidült *ottlap* formát ajánlják. De az angolra jobban rímel, s a magyarban is nagyon jól hangzik az általunk is javasolt *honlap*. Elterjedésére komoly esélyt látok;

interface = *csatoló, átalakító*;

Internet = *világháló*. Javaslatunkat a Rádió- és Televízióújság már átvette, ez évtől ugyanis az Internet-oldal neve: *világháló*. Tréfásan a *pókháló* elnevezést is hallhatjuk. Vö. WWW;

komputer = sikerült szómagyarítása; (*személyi*) *számítógép*. A *perszonál kompjúter* (*perszonál komputer*) formában való használatát nem javasoljuk (még nyelvészeti cikkben sem);

laptop = *lapgép*, tréfás elnevezése olykor hallható: *ölembegép*. A PDA-gépekre pedig ezt javasoljuk: *zsebgép*;

link (linkelés) = *e-utalás, kapcsolat, hivatkozás*;

mouse (kis doboz a kurzornak a képernyőn való mozgatásához, adatbeviteli eszköz) = *egér*. Elterjedt, elfogadott szó;

port = *csatlakozó, csatlakozási pont, kapu*;

render(ing) = (ábrából ábrába való) átmenet;

resource = forrás;

server = főgép, gazdagép (írásban is szerepelt már), kiszolgáló gép;

shareware = bemutató, bevető (program);

trackpad, trackball = tréfás elnevezése már van: *hanyattgép*. Azaz: fordított egér. Nagyon szemléletes kifejezés, s miként az *egér* is meghonosodott, ennek sem látjuk akadályát;

virtual reality = *virtuális valóság*-nak mondják, ez csak félig magyaros megoldás, de lehetne *látszólagos valóság* is. További javaslataink: *tündérvilág, tünkép, álomvaló*;

WWW (World Wide Web) = nemzetközi elterjedtsége miatt szómagyarítását aligha érdemes kezdeményezni; létrejöttek magyar képzőkkel, ragokkal ellátott formái: *webez(ni)*. „saját szövegem *webesítése*”. Vö. Internet;

@ = az E-mail számok jele. Rádióműsorokban teljesen általánossá vált neve: *kukac*.

Hamarosan megszervezzük a digitális nyelvújítás számítógépes honlapját és fórumát, amelyen (ahol) minden nyelvész, szakember és „szörföző” véleményt mondhat.

Balázs Géza

(Megjelent a *Magyar Tudomány* 1997. évi 2. számában.)

Újdonságok a restaurálásban és az állományvédelemben

*Konferenciákon és tanulmányúton szerzett tapasztalatok,
1998.*

Ez év április 20–22. között részt vettem a Stuttgart melletti Ludwigsburgban egy papírtárgyak és fényképészeti dokumentumok restaurálásáról és konzerválásáról tartott háromnapos *nemzetközi szimpóziumon*, amelyet a Baden-Württemberg Tartományi Levéltárban működő Levéltári és Könyvtári Állományvédelmi Intézet a stuttgarti Képzőművészeti Akadémia grafikai, levéltári és könyvtári anyagok restaurátor szakával közösen rendezett. A szimpózium előadásait az ICOM (Múzeumok Nemzetközi Tanácsa) Konzerválási Bizottsága két illetékes munkacsoportjának tagjai tartották, akik – a három évenként rendezett konferenciák közötti időben – ilymódon be is számoltak a munkatervükben szereplő feladatok teljesítéséről. Ezek a feladatok inkább kutatási témákon való munkálkodást jelentenek, amelyeknek eredményei később természetesen a restaurálási gyakorlatban hasznosulnak. A szimpózium során módom volt meglátogatni a *könyvtári és levéltári állományvédelmi központot* Ludwigsburgban és a stuttgarti Képzőművészeti Akadémia *grafikai, könyvtári és levéltári anyagok restaurátor szakát* Fellbachban.

Idői második külföldi szakmai utam egy tíznapos (aug. 17–27.), ösztöndíjas tanulmányút volt Hollandiába. Ennek keretében részt vettem az *IFLA* amszterdami konferenciájának egyes programjain, látogatást tettem Hágában a *Királyi* – a holland nemzeti – *könyvtárban* és Amszterdamban az *Európai Állományvédelmi és Hozzáférési Bizottságnál* valamint a *Holland Örökség Intézetében*, ahol kutatómunka folyik a restaurálás és konzerválás érdekében.

A konferenciákon és az intézményeknél szerzett tapasztalataimról néhány nagyobb téma köré csoportosítva számolok be.

Állományvédelmi központok Németországban

Az utóbbi 3-4 évben néhány tartományi vagy országos hatókörű állományvédelmi központ létesült Németországban azzal a céllal, hogy több gyűjtemény – általában könyvtárak és levéltárak vagy csak az egyik típusú közgyűjtemények – számára végezzenek megelőző és restauráló állományvédelmi munkát. Elhelyezésük, fenntartásuk és működési módjuk tekintetében különböző megoldásokkal lehet találkozni. Van, amelyik egy tartományi (az *alsó-szászországi, bückeburgi*) levéltár restauráló műhelyeként kezdte, és még ma is részben e levéltár számára dolgozik, de egyik – a tömeges savtalanítást végző – részét megvette egy, azt vállalkozásszerűen működtető vállalat (Neschen). Ez a tevékenységi körét kiterjesz-

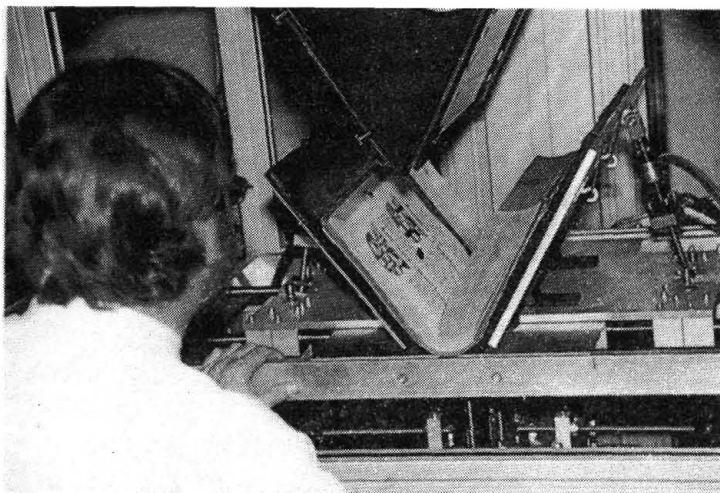
1. kép

A Levéltári és Könyvtári Állományvédelmi Intézet épülete Ludwigsburgban

tette az egész országra, mert a savtalanító berendezés gazdaságos használatához folyamatos munkára van szükség, ami csak sok levéltártól érkező megrendelés esetén biztosítható. Itt a működési terület viszonylag szűk: a savas levéltári iratok tömeges méretekben való semlegesítése és papírjának enyvezőanyaggal való megerősítése. A *Baden-Württemberg* tartományi levéltár épületében, *Ludwigsburgban* 1995-ben megnyílt Levéltári és Könyvtári Állományvédelmi Intézetet (1. kép) a tartomány tartja fenn (bár a tartományi levéltári iratok mikrofilmezése szövetségi pénzből történik), és három intézménycsoportnak végeznek restaurálást és mikrofilmezést:

- két tartományi könyvtárnak (Stuttgart és Karlsruhe),
- a tartomány hat állami levéltárának (Stuttgart, Ludwigsburg, Karlsruhe, Freiburg, Sigmaringen és Wertheim),
- kilenc egyetemnek (Freiburg, Heidelberg, Tübingen, Karlsruhe, Stuttgart, Hohenheim, Mannheim, Konstanz és Ulm) levéltára és könyvtára.

A *ludwigsburgi központ* hagyományos, egyedi munkát végző valamint fél-tömegesnek nevezhető restauráló műhelyekből (összesen 17 fővel) és mikrofilmező részlegből áll. (2. kép) Az egyedi restaurálás a levéltári és könyvtári anyagok és restaurálási módok teljes körét felöleli, a féltömeges kezeléseket pedig az egyes

2. kép

Könyv fényképezése kötéskmélő prizmakamerával (Ludwigsburg)

lapok (pl. levéltári iratok) és a lapokra szétszedett könyvek és más könyvtári dokumentumok mosását, savtalanítását és a hiányok papíröntéssel való kiegészítését foglalják magukban. A savas könyvek tömeges – szétszedés nélküli – semlegesítését a Lipszében működő berendezésben végeztetik el, természetesen a megfelelő díj megfizetése mellett.

A ludwigsburgi szimpóziumon kaptuk kézhez azt a német és angol nyelvű ismertetőt és árjegyzéket, amelyekből kiderült, hogy idén márciusban vállalkozásként megkezdte működését *Lipszében* is egy *könyv-védelmi központ*. A Deutsche Büchereitől a tömeges papírkezelő (mosó-savtalanító, folyamatos papíröntő és papírhasító) gépeknek, a németországi Battelle-cég által kifejlesztett eljárással működő könyvsavtalanító berendezésnek és a szakemberek egy részének átvételével és további bővítésekkel létrehozott központ vállalja a könyvtárak és levéltárak számára a tömeges kezeléseket éppúgy, mint a kézzel végzett papír- és könyvrestaurálást, valamint a megelőző állományvédelem érdekében dobozok és más tárolóeszközök készítését, valamint a mikrofilmezést, digitalizálást és reprint kiadványok előállítását s az állományvédelmi tanácsadást is. Tevékenysége az egész országra kiterjed.

Egyedi restaurálási módszerek Németországban

A ludwigsburgi állományvédelmi központ és a fellbachi restaurátorképző főiskola restauráló műhelyeiben látottak alapján néhány új vagy a Magyarországon alkalmazottól eltérő módszer említésével szeretném jelezni, merre tart az egyedi könyv- és papírrestaurálás Németországban.

- Papíron lévő modern *író- és festékanyagok rögzítésére-védelmére* használják a *poliionos felületaktív anyagokat*, amelyeket egy német textilvegyszakos alkalmazott először a bückebergi tömeges savtalanítás során, és újabban a ciklodode-

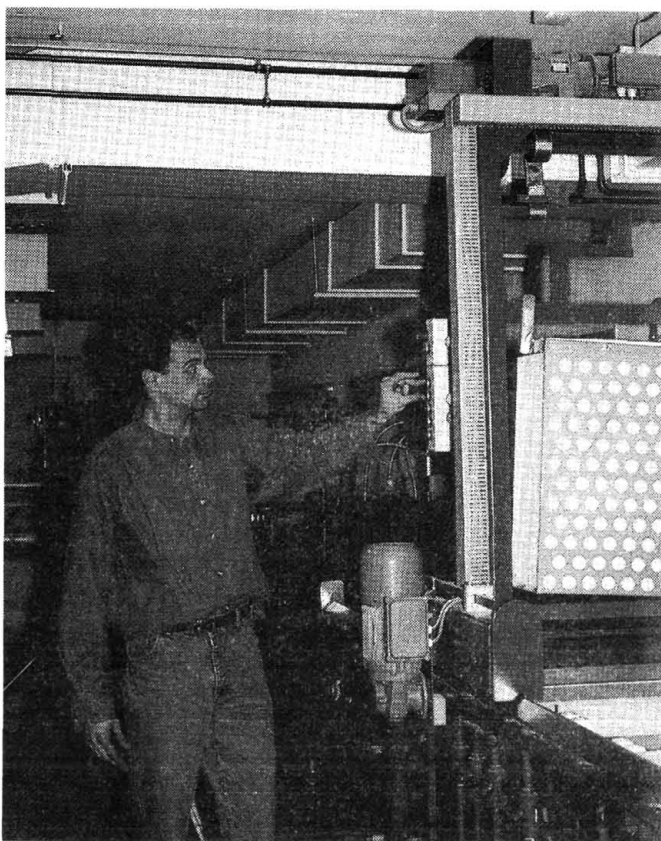
kant, ami viaszszerű réteget képezve védi meg a festéket a nedves kezelések hatásától, és egy hét múlva elpárolog a festék felületéről.

- Alkalmazzák a *gépi papíröntést és a kézi papírhasítást*; a rongypapírt fenyő-celulózsból öntött papírral pótolják, és az egész lapot – a pótlás után, a pótlással együtt – metilcellulózzal utáneyvezik.
- *Keményítő ragasztó*foltok helyi *leoldására* kifejlesztettek egy – megfelelő vívőanyaggal felvitt – amiláz enzimmel átitatott és megszáritott papírt, ami igen kényelmesen használható olyan esetekben, amikor nincs szükség vagy lehetőség az egész lap vízbe merítésére. Száradó *olajokból és gyantából* képződött, megsötétedett *foltok eltávolítására* kutatásokat végeztek a főiskolán, zsírbonító lipáz enzimmel. Mivel ez nem vezetett eredményre, a foltot egy szerves oldószerrel (etoxi-butanollal) lehetett halványítani.
- *Pergamenen a festékek fixálásához vízahólyag enyv és tragant-gumi* vizes oldatának keverékét használják. A pergamen megragasztására és a hiányok pergamennel való kipótlására is a halhólyag-enyvet használják, mert úgy találták, hogy jobban ragaszt, mint a pergamenenyv, és rugalmasabb, mint a zselatin. A *pergamenöntésnek* egy – az OSZK-ban kialakítottól eltérő – másik változatával találkoztam: a pergamenporhoz a metil-cellulózra és vizen kívül formalint is adnak, ami a fehérjerostokat, kémiai módon módosítva, alkalmassá teszi arra, hogy belőlük – papírrostok hozzáadása nélkül – öntéssel szilárd pergamenréteg legyen készíthető.

Tömeges restaurálási módszerek és eljárások Németországban és Hollandiában

Az 1860 óta gyártott papírra készült kéziratok és nyomtatványok (amelyek papírja többnyire savas, és a savak hatására meggyengült, esetleg – ha facsiszolatot is tartalmaz – már törékeny is) hatalmas mennyiségben várnak a könyvtárakban és levéltárakban arra, hogy nagy termelékenységű, ún. tömeges konzerváló-restauráló eljárásokkal megelőzzék vagy lassítsák a további károsodást vagy – ha már törékeny a papírjuk, és érintésre darabokra hullik szét – a lapokat megerősítsék, és az összetartozó részeket újra egyesítsék. Ilyen tömeges eljárásokat a papír mosására és semlegesítésére, hiányainak kipótlására és a lapok megerősítésére-újraegyesítésére az utóbbi 20-25 év során fejlesztettek ki a különböző amerikai és európai restauráló műhelyekben és kutató intézetekben.

A *vizes oldatokkal való féltömeges és tömeges savtalanítás* kidolgozása és megvalósítása, valamint a *papírhasítással való papírerősítés gépesítése* Németországban történt meg először, és ezen fejlesztések eredményeit láthatjuk a bückeburgi, a ludwigsburgi és a lipcsei állományvédelmi központokban. (3. kép) A *vizes savtalanításhoz magnézium- és kalcium-bikarbonát oldatokat* használnak, és előtte sikerrel alkalmazzák – ugyancsak tömegesen – a *poliionos felületaktív anyagokat* a modern tinták és festékek rögzítésére. A savtalanítás után a még nem túlságosan gyenge lapokat *metilcellulóz ragasztóval* való átitatással erősítik meg. A lapok hiányainak kiegészítésére szolgáló gyors – ezért tömegesnek is tekinthető – eljárás a *folyamatos gépi papíröntés*. Az erre szolgáló gépet a dán Per Laursen tervezte és gyártja; ilyen géppel találkozhatunk Ludwigsburgban és Lipcsében egyaránt. A törékeny, esetleg darabokra széteső lapokat a Deutsche Bücherei res-

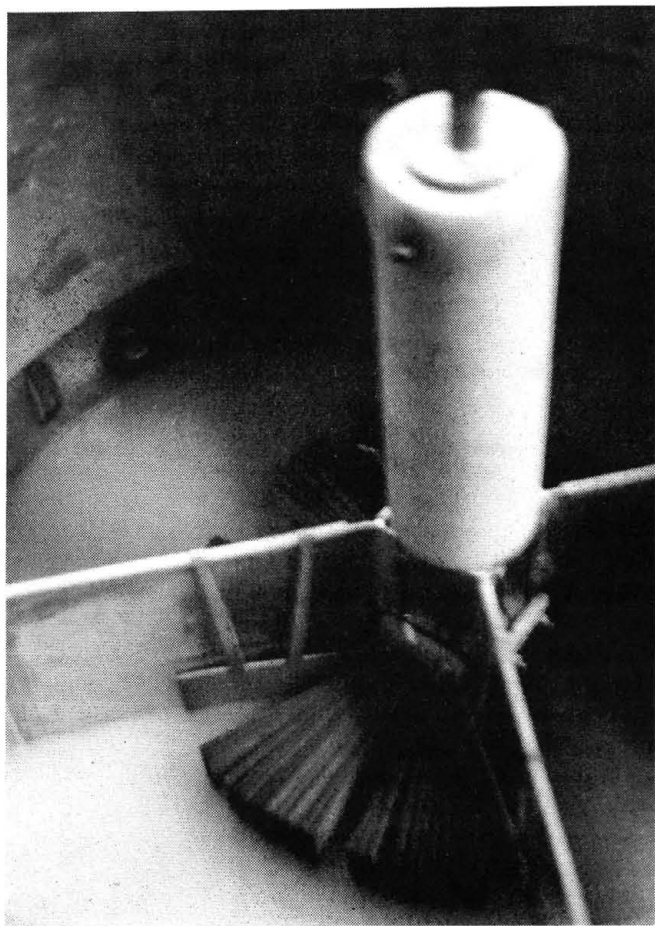
3. kép

Fél-tömeges nedves kezelés: mosás és savtalanítás (Ludwigsburg)

tauráló műhelyének korábbi vezetője, Wolfgang Wächter által tervezett és most a lipcsei központban működő *papírhastó és erősítő papírt belülré beragasztó géppel* kezelik. Ugyancsak a lipcsei központban állították fel a *tömeges könyvsavtalanító berendezést*. A Battelle semlegesítő eljárás *magnézium-vegyület szerves oldószeres oldatával* semlegesíti a savas könyveket.

Az amszterdami *IFLA konferencia* során az állományvédelmi és restaurálási szekció szervezésében látogatást tettünk a Heerhugowaard-ban létesített tömeges könyvtári és levéltári konzerváló műhelyben, ahol az amerikai Preservation Technologies által kifejlesztett *Book-keeper* nevű *tömeges papírsemlegesítési* technológiát alkalmazzák kötött és kötés nélküli nyomtatványokra és kéziratokra egyaránt (egyes lapokra is).

A kezelést láthattuk, és megismertük jellemzőit. Ezek alapján olyan eljárásnak tekinthető, amely – a hasonló, szerves oldószert alkalmazó kezelésekhöz képest – a legkevésbé, mondhatni egyáltalán nem károsítja a könyvek anyagait, a környezetet és a vele dolgozók egészségét, és nem tűzveszélyes. Nem kell a köny-

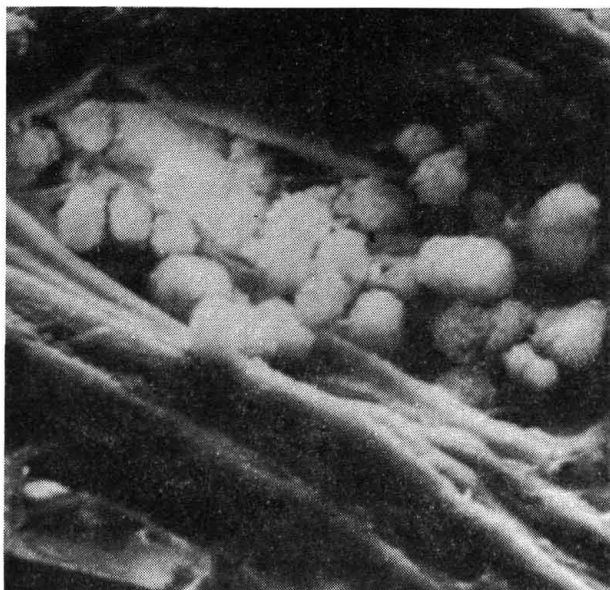

4. kép

Savas könyvek semlegesítése a Bookkeeper eljárással (Heerhugowaard)

veket vagy az iratokat előszárítani, így azok emiatt sem károsodnak, és nem szenvednek szerkezeti változásokat. Alig vagy egyáltalán nem szükséges az anyagok előválogatása. Az eljárás során a semlegesítő anyag (ami szilárd *magnézium-oxid* részecskékből áll) fizikailag, egy vízfolyadék segítségével jut be a papír pórusaiba, és a kívánatos semlegesítő reakción kívül semmilyen más *kémiai* folyamat nem megy végbe, és nincsenek melléktermékek.

A kezelés viszonylag egyszerű. Az anyagokat – megfelelő tartóeszközre vagy ládába téve – behelyezik egy hengerbe vagy egy nagy tartályba, majd a diszperziót beleszivattyúzzák úgy, hogy ellepje a könyveket vagy papírokat. (4. kép) Az anyagokat lassan fölfelé és lefelé mozgatják a diszperzióban, lehetővé téve, hogy a magnézium-oxid a papír minden részébe és a rostok közé behatoljon. A magnézium-oxid részecskék reagálnak a papírban és a légkörben lévő vízre, és magnézium-hidroxidot képeznek. Ezután a magnézium-hidroxid semlegesíti a papírt

5. kép

*Bookkeeper semlegesítéssel kezelt papír: jól láthatók
a cellulózrostok közé lerakódott magnézium-oxid részecskék
(100-szoros nagyítás)*

ban lévő savakat, és a pH-érték 3–5 értékről 7,5 és 9,5 közé emelkedik. A Bookkeeper tömeges semlegesítés után elegendő lúgos maradék is képződik a papírban ahhoz, hogy a később a papírba bejutó savak semlegesítése is megtörténjék. (5. kép)

A Bookkeeper kezelés eredményei

A kezelés hatását több kutató laboratóriumban – köztük a washingtoni Library of Congress-ben és a holland Királyi Könyvtárban – vizsgálták, és a már említett jellemzőkön kívül a következő lényegesebb megállapításokat tették:

- a kezelés után az anyagok hasznos élettartama 3-5-ször nagyobb, mint a kezeletlen papíroké, ezen kívül az anyagok tisztábbak is lesznek;
- a tinták és festékek nem futnak/kenődnek el, és a színük nem változik meg;
- nem csökken a papír szilárdsága;
- a könyvtest vagy a lapok nem szenvednek deformációt. Az eljárás nem károsítja a könyvek papír, bőr, műanyag és aranyozott alkotórészeit sem;
- nem szárítja ki a papírt; az eredeti 5-6% nedvességtartalom a kezelés után is megmarad.

Bár a Bookkeeper kezelést tömeges célra fejlesztették ki, a diszperziót meg lehet vásárolni szivattyús palackokban és aerosol spray-ben is, valamint lehet nagyobb mennyiségben, tartályban is kapni a palackok és egy kompresszorral működtethető spray feltöltéséhez. Ezeknek mennyiségéről, áráról és beszerzési lehetőségéről minden információt megkaptunk.

Országos és helyi könyvtári állományvédelmi programok és tevékenységek Hollandiában

1997-ben kezdődött a *Metamorfoze* névre keresztelt nemzeti program Hollandiában a könyvtári állományok megóvására és megőrzésére. A programot a holland Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium kezdeményezte, és a Királyi Könyvtárnál létrehozott Holland Nemzeti Állományvédelmi Hivatal koordinálja. A holland könyvtárak felelősek a saját állományuk megőrzéséért és védelméért, de ennek költségét nagyrészt a minisztérium nyújtja, a *Metamorfoze* programon keresztül.

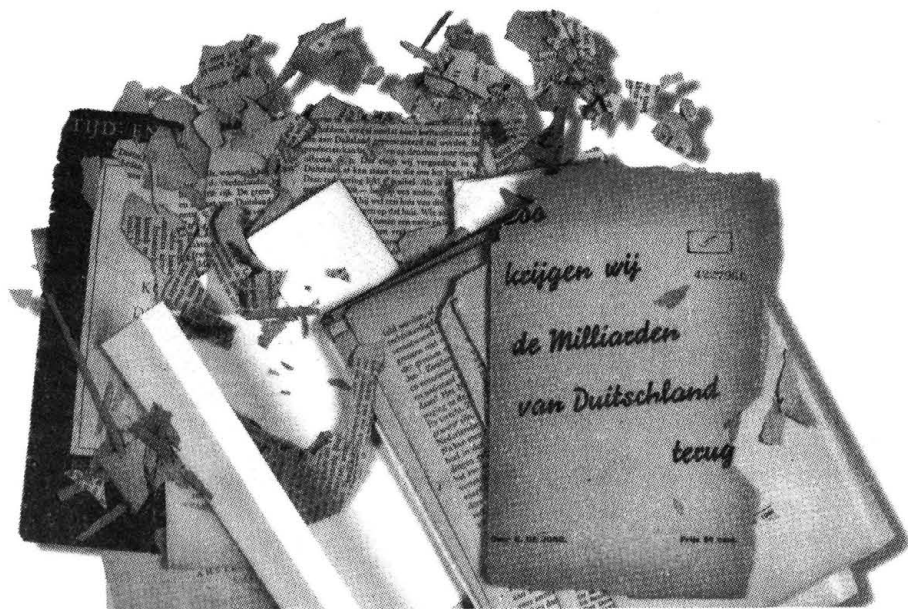
Miért Metamorfoze a program neve?

Louis Couperus (1863–1923) volt a holland irodalmi naturalizmus egyik legnagyobb alakja, akit általában a holland irodalom megújítójának tekintenek. 1897-ben írta *Metamorfoze* c. regényét, és pontosan 100 évvel később indult a holland nemzeti könyvtári állományvédelmi program. A program nevét ez a regény adta. A *Metamorfoze* program végrehajtása során a 19. sz. második és a 20. sz. első felének könyvtári anyaga átalakuláson (metamorfózison) fog keresztül-menni: könyvből (kéziratból, újságból) mikrofilmmé és később talán digitális tárggyá is fognak változni, hogy megőrizzék őket a jövő számára. Ez Couperus regényére is igaz: a program során mind a kézirat, mind a könyv első kiadásának védelméről gondoskodni fognak.

A *Metamorfoze* a hangsúlyt az 1840–1950 közötti, *Hollandiában készült kéziratok, könyvek, újságok és folyóiratok védelmére* fekteti azoknál a könyvtáraknál, amelyeknek állománymegőrzési feladatuk van. Ennek a korszaknak a papír dokumentumai – a papír savtartalma miatt – különösen érzékenyek a károsodásra. A külső hatások, mint a légszennyezés, a hőmérséklet és a légnedvesség változásai és a nem megfelelő bánásmód szintén jelentős hatással voltak/vannak e korszak papírjának állapotára. (6. kép)

Ha minden 1840–1950 közötti megjelent vagy írt holland dokumentumból egy példányt megőriznek, az kb. 600.000 könyvet, 300.000 kötet folyóiratot, 5000 újságcímet és 2 millió kéziratot és levelet jelent a holland könyvtáraknál. Ennek a mennyiségnek az állományvédelmi munkái legalább 20 évet igényelnek. Az 1997–2001 közötti öt évre olyan stratégiai tervet készítettek, amely magában foglalja az anyag egy részének védelmi munkáit, és három területre koncentrál:

- az *irodalmi gyűjtemények 1870–1900 közötti anyaga* (kéziratok és könyvek nemcsak könyvtárakból, hanem levéltárakból és múzeumokból is);
- a legrosszabb papíron lévő, *1870–1899 közötti holland könyvtermés megóvása*, a Királyi Könyvtár, az amszterdami Egyetemi Könyvtár és/vagy az utrechti vagy a leydeni Egyetemi Könyvtár állományából választva ki az egyetlen vagy a legjobb példányt minden kiadásból; a három könyvtár valamelyikében megtalálható e korszak könyvtermésének 70%-a. A hiányzó 30%-ot 2002 és 2006 között fogják a többi könyvtárból megszerezni és mikrofilmre venni.
- *újságok*: a programban az 1869 utáni holland országos napilapokat és a II. világháború holland újságait fogják megőrizni; az első öt évben a munka időarányos részét végzik el. (7. kép)

6. kép
Könyvek savas, facsiszolattartalmú papíron (Hollandia)

7. kép
*A Metamorfoze program vezető lebonyolítói:
Hans Jansen, általános program vezető;
Dennis Schouten, az Irodalmi Gyűjtemények koordinátora;
Ingeborg Verheul, a Holland Könyvek koordinátora;
Wim Smit, restaurálási és optikai szaktanácsadó*

A védelem formái a Metamorfoze programban

Katalogizálás, filmezés és megbízható raktározás: ezek a fő eszközök a Metamorfoze első öt évében. Minden megóvandó dokumentumot katalogizálnak az országos számítógépes katalógusrendszerben. Az eredeti dokumentumot ezután mikrofilmre veszik, majd az eredetit savmentes, rovar- és nedvességálló és jól szigetelő, erős borítékban vagy dobozban helyezik el, és optimális körülmények között tartják eredeti helyükön a különböző könyvtárak raktáraiban. Ezután az olvasó általában nem használhatja a könyvet, kéziratot, újságot, hanem csak a mikrofilmet.

Azért, hogy ne kerüljön sor ugyanannak a nyomtatványnak többszöri mikrofilmezésére, a mikrofilmek adatait az EROMM európai mikrofilm adatbázisba is eljuttatják.

Miért a mikrofilmezést választották?

A Metamorfoze első négy évében az állományvédelem inkább az eredeti dokumentumok filmezését, mint azok savtalanítását vagy digitalizálását jelenti, mivel jelenleg mind a savtalanításnak, mind a digitalizálásnak még a hátrányai is vannak. A Metamorfoze-on belül készített mikrofilmek legalább 200 éven át fenn fognak maradni, és azoknak a minőségi követelményeknek is megfelelnek, amelyek alapján a közeljövőben digitalizálni lehet őket.

A mikrofilmezést – a rossz állapotban lévő kéziratok kivételével – külső cégekkel végeztetik, de a kívül készült filmeket a Királyi Könyvtárban technikailag ellenőrzik, és hetenként egyszer a helyszínen is ellenőrzik a mikrofilmezést.

A Metamorfoze program egészének és egyes részeinek gyakorlati megvalósításáról sok további adalékkal rendelkezem; a *programnak hírlevele* is van, és az *interneten* is naprakész információkat tesznek közzé.

Néhány egyéb, az állományvédelmi körébe eső tevékenység a Királyi Könyvtárban

A régi könyvek raktárában végzi egy restaurátor és egy adatrögzítő az 1800 előtti könyvek teljes körű *felmérését*. Az adatokat azonnal beviszik a helyszínen telepített számítógépbe. Egy előre elkészített listából – bejelöléssel – választják ki az éppen felmért könyvre vonatkozó jellemzőket, az anyagok, a készítés-technika és az állapot tekintetében. A használt adatbázis-program lehetővé teszi, hogy különböző – pl. könyvészeti, korbéli, technikai, állományvédelmi – szempontok alapján visszakeressék és csoportosan kigyűjtsék a felmért könyveket.

Elkészítették a restaurátor osztályon megtalálható *állományvédelmi és restaurálási szakirodalom számítógépes feldolgozását*. Ennek módszertana, a használt tárgyszavak és azok rendszere nagyon érdekelt, mivel mi is dolgozunk egy hasonló feldolgozáson. A tárgyszavak és az összefoglaló fogalmak listáját megkaptam; valószínűleg jól fogjuk tudni hasznosítani őket.

Az *elemi csapás* esetére kidolgozott tervet közösen készítették el a szomszéd épületben lévő Állami Levéltárral. Most készítenek elő egy szerződést arra nézve, hogy szükség esetén közösen állítsák helyre a károsodott állományokat. Erre azért lehet szükség, mert mindkét intézménynél kevés restaurátor dolgozik (összesen kb. 10-12).

A restaurátorok részt vesznek a könyvtárban vagy a könyvtár által rendezett *kiállítások* előkészítésében. Erre nagyon jó példa volt az Amszterdamban augusz-

tus 18-án megnyílt „Csodálatos ábécé” c. kiállítás, amelyet a Királyi Könyvtár alapításának 200 éves évfordulója alkalmából rendeztek. Erre a kiállításra nemcsak a könyveket és más dokumentumokat hozták kiállítható állapotba a restaurátorok, hanem az ábécé G betűjéhez – a Grünspan, azaz rézzöld festék által okozott papírkárosodásból kiindulva – egy nagyon érdekes, szórakoztató és figyelemfelkeltő kis kiállítást készítettek a papír károsodásának formáiról és azok megelőzési lehetőségeiről.

Kutatási tevékenység, kutatott témák Európában és Észak-Amerikában

Az említett ludwigsburgi szimpóziumon elhangzott összesen 30 előadás (11 európai országból, valamint Izraelből, az USA-ból és Kanadából származó előadóktól) a papír, a pergamen és a fényképészeti anyagok restaurálásával és konzerválásával kapcsolatban reális képet adott a kutatott témákról és azok sokoldalú megközelítéséről. A Holland Örökség Intézetében (Instituut Collectie Nederland, ICN) tett látogatás során pedig megismerkedtem az intézetben folyó kutatómunka aktuális kérdéseivel; néhány témában ezek közül a már elért eredményekről számoltak be a ludwigsburgi szimpóziumon. A teljesség igénye nélkül, néhány jellegzetes téma bemutatásával szeretném erre a könyvtárosok számára talán ismeretlen és kicsit idegen területre ráirányítani a figyelmet.

- Holland restaurátorok által – a papír száraz tisztításához – használt *radírgumik hatása öt különböző papírra*, valamint az azokon lévő *író- és nyomóanyagokra*.
- *Vizes kezelések hatása a papír mechanikai tulajdonságaira*.
- *Savtalanított papírok gyorsított fotooxidációja*.
- *Mikromódszerek alkalmazása a papírkárosodás kimutatására és mérésére*.
- *Vízfestmények vizes tisztításának további kutatása*.
- *A vas-gallusz tinta által okozott papírkárosodás okai, felismerése és a folyamat gátlásának módszerei*. (Ezzel a kutatással részletesebben is megismerkedtem a holland kutató intézetben.)
- *Számítógéppel készített képzőművészeti alkotások (nyomatok) archivális minősége*.
- *Tintasugaras nyomtatóval készült nyomatok fénystabilitása*.
- *A pergamenöntéshez használt pergamenpép festése*.
- *A festékek (színek) változása középkori illuminált kéziratokban*.
- *A törékeny, mállekony könyvkötőbőr megerősítése*.
- *Kártevő rovarok pusztításának nem-mérgező módjai*: inert gázok (széndioxid, nitrogén), oxigén-megkötő anyag alkalmazása, hő (napfény, infravörös sugárzás).
- *A belga zsidók deportálása trott és fényképes archívumának konzerválása*.
- *A fényképészeti zselatin viselkedése szennyezett környezetben*.
- *Mikroklímák vizsgálata és javítása*, pl. ecetsav megkötő anyagok alkalmazása cellulóz-acetát filmeket őrző raktárakban (probléma a filmtekercs belsejében lévő rétegek ecetsav tartalmának megkötése).

Hollandiában nagy figyelmet szentelnek a *kulturális értékű, hosszú távon megőrzendő tárgyak megelőző védelmének*. A megelőző védelem egyik eszköze a meg-

felelő, nem károsító anyagok és eljárások használata. Ezekkel kapcsolatban sok kérdés merül föl, a hosszú idejű megőrzésre szánt tárolóeszközök anyagainak szabványos jellemzőitől a múzeumi tárgyak és archivális anyagok jelzeteléséig és címkézéséig. Minden esetben ugyanazokra a dolgokra vonatkoznak a kérdések:

- milyen anyag alkalmas egy bizonyos célra;
- milyen a használt anyag minősége;
- milyen minőségre van szükség.

Az ICN szabvány-előírások kidolgozásával 1987 óta ösztönzi és segíti a jó minőségű anyagok gyártását és kiválasztását, és ezzel a Hollandiában fontosnak tartott megelőző konzerválást. Az összes (13) eddig elkészült szabvány-előírást megkaptam az intézetben.

Kastaly Beatrix

**OKTATÁSI
KIADÓI és
KERESKEDELMI Kft.**

* 1067 Budapest, Csengery u. 68. ☎ : 1390 Budapest Pf: 167

Főiskolai könyvtár szakos képzés

A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Budapesten, kihelyezett, ke-
resztféléves képzést hirdet az OKKER Kft. szervezésében. A képzés
költségtérítéses.

A konzultációkat szombatonként tartják.

A félév 1999 februárjában kezdődik.

Jelentkezni lehet a decemberben megjelenő
Felsőoktatási felvételi tájékoztatóban közöltek szerint.

Részletes felvilágosítás:

OKKER Kft. Budapest, Csengery u. 68.

Tel.: 302-15-21

A műegyetemi könyvtár másfélszáz éve

A Budapesti Műszaki Egyetem könyvtára – mai hivatalos nevén Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtár és Tájékoztatási Központ (BME KTK) – több mint 700 ezer raktári egységet magába foglaló állománnyal rendelkező információ és dokumentum szolgáltató tevékenységet végző közintézmény. A matematikai és fizikai szakirodalom gyűjtésével megbízott országos hatáskörű tudományos szakkönyvtár.

A könyvtár alapjait a reformkor és a dualizmus első éveinek kiemelkedő közéleti személyisége, az író-politikus báró Eötvös József vetette meg. 1848. május 9-én Eötvös – aki ekkor a Batthyány-kormány vallás- és közoktatásügy minisztere volt – egy ötkötetes könyvet ajándékozott a BME akkori előintézményének, a József Ipartanodának.

A szabadságharcot követő másfél évtized Magyarországon a neoabszolutizmus időszaka. Az általánosan jellemző pangás az ipartanoda fejlődésére is kedvezőtlen hatással volt. Az intézmény és vele együtt a könyvtár is csak a kiegyezés (1867) után indulhatott meg a fejlődés útján. 1869-ben az állomány 2361 kötetből áll.

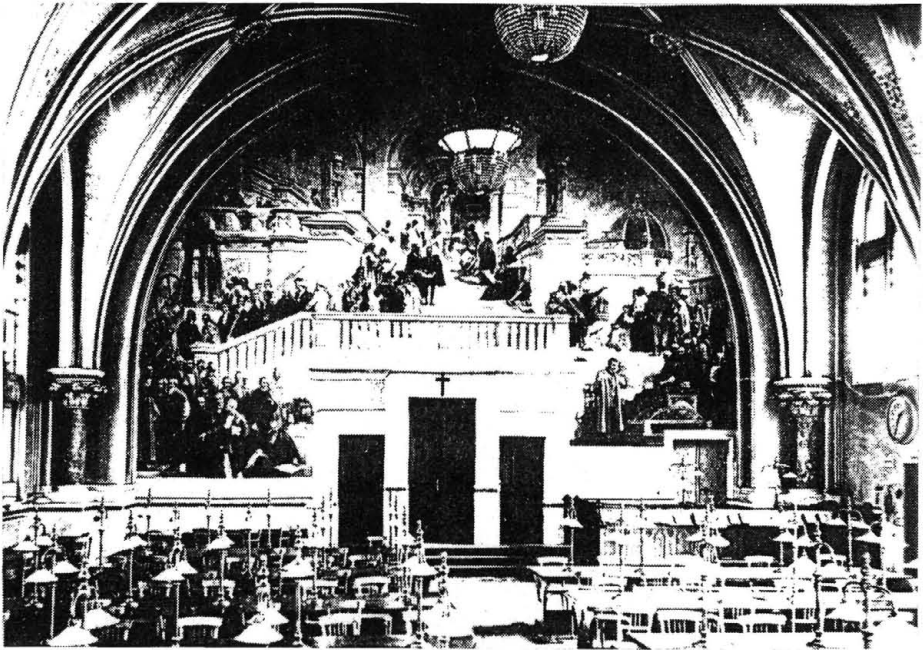
Wartha Vince és Rados Gusztáv könyvtárnokságát az intézmény történetének egyik legfényesebb periódusaként tarthatjuk számon. Mindketten választott tudományterületük: a kémiai technológia (Wartha) illetve a matematika (Rados) európai hírű művelői voltak, emellett egyetemi vezetőként (mind Wartha, mind Rados több tanéven át viselte a műegyetem rector magnificusi méltóságát) is korszakos jelentőségű tevékenységet folytattak. Könyvtárvezetői működésük is történeti értékű.

1874-ben Wartha Vince adta ki a könyvtár első nyomtatott címjegyzékét és később egy könyvtári szaksoportrendszer is kidolgozott.

1909-ben költözött a műegyetem mai helyére, Lágymányosra. Az itt felépülő új, önálló könyvtárárpületet Rados Gusztáv elgondolásai alapján Pecz Samu műegyetemi építész professzor tervezte. Az épület – mely ma is otthont ad a könyvtárnak – eklektikus (neoromán, neogót) stílusban készült, és technikai kialakítása – korában – világszínvonalon állt. A könyvtár bővülő nemzetközi kapcsolatainak ápolásában is elévülhetetlen érdemei vannak Rados Gusztávnak. Könyvtárnoksága végére (1934) az állomány 154097 kötetre nőtt. Az állomány gyarapítására részben vásárlások útján, részben pedig a műegyetemi professzorok könyvajándékozása révén kerülhetett sor.

A két legjelentősebb ajándékot azonban nem tanárok, hanem kívülálló személyek adományozták. Így 1872-ben Eötvös József báró, 1912-ben Hieronymi Károly könyvhagyatékát ajándékozták a műegyetem könyvtárának az örökösök.

A két világháború közötti időszakban a könyvtár legjelentősebb fejlesztését a „Wartha-féle”, többször bővített és újra kiadott címjegyzéket felváltó cédulakatalógus készítésének elindítása jelentette 1937-ben.

Nagyolvasó -annó-

A világháború pusztításai során a könyvtári állomány 5-6%-a elveszett, ráadásul ezek a legértékesebb állományrészből kerültek ki. Jelentős károk keletkeztek a könyvtár épületében is. A rendszeres működés csak az épület felújítása után kezdődhetett meg az 1949/50. tanévben.

Az 1950-es évek közepére értek véget a cédulakatalógus kialakítását célzó munkafolyamatok, és készült el maga a katalógus. Az 1950-es - 1960-as években jelentek meg először a könyvtár műszaki tudománytörténeti és módszertani kiadványsorozatai.

Az 1991-es év jelentős évszám a korszerű könyvtár kialakítására irányuló törekvések szempontjából. Ekkor indult el a könyvtári integrált számítógépes rendszer (az ALEPH) kiépítése. Egyben lehetőség nyílt nemzetközi adatbázisok elérésére is. 1991-ben adták át a magas színvonalú, 30000 kötetnek helyet adó szabadpolcos szakolvasót és természettudományi kutatótermet. Az 1995-ben felépült mélyraktárral sikerült megoldani az intézmény raktározási gondjait.

Ezek a fejlesztések lehetővé teszik, hogy a KTK ma is, alapítása 150. évfordulóján, a hagyományokhoz méltó magas színvonalon végezhesse fő tevékenységét, az olvasók igényeinek széleskörű kielégítését.

Osváth Zsolt

A „Máté-effektus” az olvasásszociológiában

Gereben Ferenc könyve a magyarországi – és egy bizonyos időmetszetben a határon túli magyarság – olvasáskultúrájának fél évszázados helyzetét, trendjeinek módosulásait dokumentálja. A szerző négy korszak olvasásszociológiai adatait használja föl. Kisebb mértékben és inkább csak kiindulásul, összevetési alapul a Magyar Közvéleménykutató Intézet 1947–1949 közötti fölméréseinek, illetve a Mándi Péter vezette 1964. évi statisztikai eredményeit használja föl. Maga végzett országos adatfölvételeket 1978-ban, illetve 1991–1993 folyamán, voltaképp az utóbbiak reprezentatív kérdőíves fölméréseinek eredményei adják a kiadvány tényanyagának legbővebb forrását. Ilyenformán tehát a szerző terjedelmes olvasásszociológiai áttekintése szinte teljes képet ad a „létező szocializmus”, illetőleg a rendszerváltozás korának honi olvasási adatairól, tendenciáiról, karakterisztikus jellemzőiről. Mindezek mellett az olvasásszociológiának olyan területeire, ritkábban és esetlegesen vizsgált térrénumaira is elmerészkedik, mint például a társadalomnak a könyvtárról és a könyvtárosról alkotott véleménye. Bízást állítható tehát, hogy Gereben Ferenc műve nem csak az adatok mélységének és mennyiségének tekintetében rendkívüli, de a vizsgálgódások spektrumát, széleskörűségét illetően is igen fontos.

A fölvonultatott statisztikai adatsorok, illetőleg a belőlük levonható következtetések több irányúak. Egyrészt a szerző nem csupán az idő-

metszetek vizsgálati eredményeinek szinkron rajzát adja, hanem a négy korszak tényeinek összevetése útján messzire mutató diakrón folyamatábrák megrajzolására is vállalkozik. Másrészt nem elégszik meg a korábbi olvasásszociológiai fölmérések szokásos szempontjaival (pl. ki mennyit olvas, milyen motivációval és milyen forrásból szerzi be olvasmányait), hanem kutatja az értékválasztás lehetséges szempontjait, és ezen is túl, olyan kérdésekre is választ keres, mint hogy milyen regionális változatai léteznek a kultúra és az olvasás iránti igényeknek hazánkban, milyen hatással van az értékszempontok, az ízlés alakulására a regionális és a felekezeti jellemzőknek, mitől más az anyaországiakhoz képest a kisebbségben élők olvasmánytípusokhoz való vonzalma stb. Harmadrészt az 1991–1993-as fölmérésekben a magyarországi és a határon túli helyszíneken végzett kérdőíves kutatások lehetőséget adnak számára, hogy a magyar nyelvterület egészére nézve is fontos – és újdonság-számba menő – következtetéseket vonjon le.

A kutatás terepének, idejének, illetve a kötet tényanyaga dimenziójának vázlatos behatárolása után érdemes megnézni a munka fölépítését, szerkezetét. A könyv *Bevezetője* – mint minden szociológiai mű esetében követelmény – a vizsgálatok tárgyának, az adatfölvétel módjának és módszereinek, a mintáknak az ismertetése. Ezután három nagy fejezet foglalkozik az olvasóval, az adatfölvéte-

lek mindenkori tárgyával: az *Olvasók és nem olvasók* arányaival, társadalmi megoszlásával, területi és szociális tagolódásával, az olvasási szokások alakulásával, az értékörnyezet és a népszerűségi listák változásaival; majd az *Olvasói érdeklődés és ízlés* időbeli módosulásainak szerkezetével és irányával, mint például a kedvenc írók és könyvek lajstromaival, az olvasmányfajták keresettségével, az ízlésváltozásokkal; végül *Az olvasmányok beszerzési forrásaival*, a könyvvásárlás és a házi könyvtárak, a könyvgyűjtés statisztikáival. A kötet harmadik egységének két fejezete közül az első a *Könyvtárhasználat* tér- és időbeli dimenzióit vizsgálja a Kárpát-medencében és az 1947–1993 közötti időszakban; az utóbbi a *Könyvtár- és könyvtároskép* jellegadó vonásait. E fejezet adatanyaga – mondani sem kell – jelentékeny hozzájárulást ad a könyvtáros szakma önismeretéhez, mert lehetőséget ad arra, hogy a könyvtáros szembesüljön a társadalomnak róla és hivatásáról alkotott véleményével. Az utolsó nagy fejezet *Az olvasáskultúra regionális és felekezeti változatait* méri föl: hazánk, illetve Szlovákia (Felvidék), Románia (Erdély), Ukrajna (Kárpátalja), Szerbia (Vajdaság), Szlovénia (Muravidék) és Ausztria (főleg Bécs) magyarságának olvasási szokásait, és pedig a rendszerváltozást követő években (hiszen módszeres adatfölvételekre e területeken csak 1990 után nyílt mód). Talán ez az utolsó egység az eddigi legkevésbé vizsgált tárgykört öleli föl, olykor a legmesszebbre vezető következtetésekre ad alkalmat. Gereben Ferenc karakterisztikus különbségeket fedez föl Nyugat- és Kelet-Magyarország olvasói ízléstípusai között (Kelet tradicionálisabb, Nyugat polgárosultabb, urbánusabb), valamint a

protestáns és katolikus többségű területek olvasói értékrendjei között (a református olvasók szigorúbban hagyománytisztelők, a katolikusok világiasabbak), miközben e mentalitásbeli, ízlésbeli tipológiák érvényessége és a gyakorló vallásosság között alig mutatható ki összefüggés; meghatározóbb a protestáns vagy katolikus kulturális attitűd és hagyomány szemlélet. Hasonlóan érdekes és izgalmas megállapításokat tesz a szerző a külföldi magyarság értékválasztásaira vonatkozóan: a klasszikusok iránti érdeklődés intenzívebb, az olvasás nemzeti meghatározottsága, identitás-ápoló szerepe jóval erősebb a hagyományörző kisebbségi tömbökben (pl. Székelyföldön, Csallóközben), mint a szórványosabb etnikai viszonyok vagy a polgárosultabb, városiasabb körülmények között élő magyar népcsoportoknál. Mindazonáltal a kisebbségi léthelyzet önmagában fölértékeli a kulturális tradíciók, a klasszikus irodalmi értékek szerepét, jelentőségét. Gereben Ferenc itt már a kisebbségi kulturális meghatározottságokkal is bíró identitástudatának jellemzésére is vállalkozik, kimutatva, hogy Erdély magyarsága a legeltökéltebb nemzeti hovatartozásának kérdésében.

Az adatokban imponálóan gazdag, sokrétű kötet mondandójának summarizátát keresve voltaképp már a tanulmány elején rábukkanhatunk a szerző „üzenetére”. Ez pedig nem más, mint a Máté evangélistától való szentencia: „Mindannak ugyanis, akinek van, még adnak, hogy bővelkedjék, akinek pedig nincsen, attól még azt is elveszik, amije van” (Mt 25. 29–30.). Olvasásszociológiai vetületben ez azt jelenti, hogy az anyagilag, társadalmilag, kulturálisan előnyös helyzet szinte minden esetben fokozza

az olvasás fontosságát, növeli-inspirálja mennyiségét és igényességét; másik oldalon viszont a hátrányosító tényezők halmozódnak. Ilyenformán a peremhelyzetben élők között az olvasás iránti igény meg sem jelenik vagy nagyon alacsony színvonalon marad. És mivel a mai magyar társadalomban az előnyös és hátrányos helyzetűek közötti szakadék egyre mélyebb és áthághatatlanabb lesz, az olvasáskultúra és általában a műveltség „ollója” is gyorsuló tempóban nyílik szét.

A tárgykör egészét fölölélő *Irodalomjegyzékkel* és a szerző vizsgálatainak módszertani megjegyzéseit tartalmazó *Függelékkel* kiegészített, több száz táblázatot, adatsort, diagramot tartalmazó, lábjegyzetekkel kísért,

szakirodalmi és forráshivatkozásokkal sűrűn tűzdelt munka természetesen nem könnyű olvasmány, ám igényes könyvtáros aligha nélkülözheti a benne foglalt ismeretanyagot. Kétszeresen sem. Jó, ha munkája közben tisztában van hivatása számszerűsített társadalmi és szociológiai koordinátaival, illetőleg nyilván lesz alkalma eltűnődni a kötetben folyton visszatérő ún. „Máté-effektus” fölismeréséből adódó teendőin.

(*Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönység. Bp. 1998. OSZK, 228 p. A kiadvány ára 400,- Ft, megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár, Bp., Budavári Palota F épület, 1827. Fax: 202-0804).*

Mezey László Miklós

Könyvtártörténet-írás a „keleti végeken”

Úgy tűnik, hogy nem hiába szorgalmazta a 3K elődjének, a Könyvtárosnak great old man-je, klasszikus formátumú szerkesztője – *Gerő Gyula* – szakmánk helyismereti-helytörténeti tanácskozásain és a *Könyvtári levelezőllap* hasábjain is, hogy saját szakmánk, a könyvtári intézménytörténet témáival is illő lenne már foglalkozni. Az ő vetése most megfogant és szárba szökött. *Futaky László*, a nyíregyházi megyei és városi könyvtárügy egykori mindenese, a ma már nyugalmazott és jobbára helytörténeti témákkal és regionális folyóirat-szerkesztési mikrofeladatokkal foglalkozó könyvtáros-tudor vette a bátorságot és a hetvenes évek derekától a közelmúltig született „múltidéző” írásait kötetbe rendezte. A bátorságra azért volt elsősorban szükség, mert a szerző az egykor született, de a szabolcsi „végek” egykor eleven könyvtári valóságát dokumentárisan is tükröző remek elemzéseit úgy vette és rendezte a kötet öt nagy fejezetébe, hogy egy vessző nem sok, de annyit se változtatott rajtuk. Van egy régi mondás, amelyet sokan tudnak latinul: *Sapienti sat* (egy esetleges mai fordítás-változatban: Aki bölcs, az úgys tudja...). Vagyis tudható, miért jelent ez bátorságot, és mekkorát. (No meg persze makulátlan tisztességet is, nem a mai közlés, hanem az akkori megírás okán.)

Egy vallomásos bevezetéssel „megfejtelt”, egy „Elköszönőben” utószóval lezárt, de ezt követően az írások eredeti lelőhelyére pontos adatokkal utaló lelőhelyjegyzéket sem mellőző kötetnek öt szép, formás, egyenként szinte kismonográfia-értékű fejezete van. Az első egység talán a legfontosabb. Ebben a magyar közművelődési könyvtárügy hetvenes és nyolcvanas éveinek problémáit veszi gőr-

cső alá a szerző, természetesen nem absztrakt általánosságban, nem teoretikus nagyzórással, hanem nagyonis konkrétan, matter of fact módon, és – ebből is adódóan – kelet-magyarországi metszetben. Ami éppenséggel nem jelent partikularizmust, hanem elsősorban valóságközeliséget, sőt, és talán ez a legfontosabb, kútfő-értéket, forrás-szintű hitelességet és megbízhatóságot. Az e fejezetben közölt írások jó része könyvtárpolitikai elemzéseket hoz, olyanokat, amelyek annak idején jelentéseként kerültek a korabeli megyei tanács és az agit-prop osztályok nagyhatalmú hivatalnokainak az asztalára. Ilyenként akár kétes hitelűek is lehetnének, de nem, pont ellenkezőleg. Futaky László igen tüzetesen elemzi bennük a szabolcs-szatmári megyeszékhely, valamint a városi és községi könyvtárak helyzetét, problémáit, terveit, törekvéseit és speciális sajátosságait. Mivel erre az időszakra esett a nyíregyházi székváros új megyei könyvtárának felépítése, s ennek a nem kevés bonyodalommal járó folyamatnak szerzőnk is részese volt, az a könyvtártörténész, aki a Nyíregyháza szívében álló megyei könyvtár történetét fogja feldolgozni, várhatóan elsőre az ezzel kapcsolatos Futaky-dolgozatokhoz fog fordulni.

Ám nem csak fő-fő hálózatosként szorgoskodott a szerző, ahogy most ez a gyűjteményes kötetből is világosan kiderül. A szűkebb régió szakkönyvtáraival és múzeumával is eleven szellemi és szakmai kapcsolatot tartott fenn, és a közgyűjtemények együttműködésének fontossága mellett hozott föl nyomós, ma is érvényes és igencsak megszívlelendő érveket. (Nem egy ponton a legújabb teóriákat is megelőzve, azokat mintegy ante datum anticipálva.) S nem ártallotta már 1978-ban a helyi cigánylakosság problémáival is foglalkozni, jóval a másság tiszteletének, a toleranciának ma oly sokszor álságosnak bizonyuló törekvései-dívatja előtt.

E sorok írója különösen elfogult a kötet harmadik fejezetével: hajdani kollégák, szabolcs-szatmári (bereg) igazgatói „káderek”, csendes, nagyszorgalmú és nagymunkásságú megyei könyvtári osztályvezetők nekrológ-portréi sorakoznak itt, szép példájául annak, hogy személyes oldalról is megfogható – és milyen remekül – a könyvtár- és intézmény-, sőt szakmatörténet. A Futaky-féle bölcsesség jegyében az is felfénylik e portrékból, hogy a pártbizottságilag tán rossz helyre vetődött igazgatók is milyen sok jót tettek azért, hogy a nyíregyháziak és a megye községeinek lakói minél több olyan könyvtárral bírjanak, amelyek szolgáltatásai és állományai közelítsék a korhoz mért optimumot. Ez a portréfüzér szorosan összesimul Futaky „Olvasónaplójával”, mely a vérbeli helytörténész kisebb, nem szorosabban vett, helyismereti, helyi irodalomtörténeti dolgozatait, recenzióit fogja össze.

Kitűnő tengertanulságú kötet a Futaky Lászlóé. Aligha képzelhető könyvtáros, akinek ne lenne öröme a belelapozgatás, a benne való tallózás, a belőle nyerhető intenciók és tanulságok átgondolása, netán a belőle sugárzó példa követésének tetté is izmosodható vágya. A szakma azonban nemcsak hálás lehet e könyvért a szerzőnek, e mű követelménytámasztásra is feljogosítja. Futaky László ne „elköszönjön” – mint kötetzáró írásában fenyegetőzik, hanem írjon még és ilyen könyveket. (VK)

[Futaky László: *Könyvtártörténeti múltidéző (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár - Rim Könyvkiadó, Nyíregyháza, 1998. 335 l.]*

Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz

Lezárva: 1998. november 27.

83. szám

A szervezeteknek és a központi testületi tagoknak kiküldjük: a megjelenés után három napon belül.

Gyórhír a küldöttközgyűlésről és a tisztújításról

A november 26-i rendezvényen közel kétszázan vettek részt az egyesület egyéni és testületi tagjainak küldötteiként, a leköszönő elnökség, tanács és ellenőrző bizottság képviselőiben; a partnerszervezetek részéről és meghívott vendégként. A küldöttközgyűlés jegyzőkönyvét a közeljövőben kézhez kapják az egyesület szervezetei.

A nagy izgalommal várt tisztújító választás eredménye a következő lett:

Elnök: Ambrus Zoltán

Elnökségi tagok: Balogh Mihály, Bényei Miklós, Biczák Péter, Gellér Ferencné, Mader Béla, Vajda Erik, Varga Róbert

Póttagok: Haraszi Pálné, Rády Ferenc

Az ellenőrző bizottság elnöke: Ottovay László

Tagjai: Billédi Ferencné, Csomor Tibor, Elekes Eduárdné, Kertész Károly

Póttag: Herczigné Mlakár Erzsébet

Az elnökség formálisan még nem alakult meg, így nincs gazdája még a két alelnöki és a főtitkári funkciónak, az elnökség december 3-án tartja alakuló ülését. Az elnökség tagja lesz még a tanács elnöke, akinek megválasztására a szintén december 3-i tanácsülés hivatott.

Előzetes rendezvénytár:

Magyarországon:

- 1998. december 7. Ünnepi ülés az első magyar könyvtárosképző tanfolyamra emlékezve. OSZK, Budapest

Külföldön:

- 1999. január 25-27. 7th International BOBCATSSS Symposium Learning society – learning organisation – lifelong learning, Bratislava, Szlovákia
- 1999. április 9-12. Library China 99, Peking, Kína

- 1999. május 23–26. CoLIS 3, Third International Conference on Conceptions of Library and Information Science: Digital libraries: interdisciplinary concepts, challenges and opportunities, Dubrovnik, Horvátország
- 1999. augusztus 19–28. 65. IFLA-közgyűlés Libraries as gateways to an enlightened world, Bangkok, Thaiföld

Állásügyek

Állást keres (1998. október 27. után érkezett):

Spielmann Istvánné (lakástelefonja: 314-6029) iskolai könyvtárosi vagy nagyobb könyvtárban olvasószolgálatos állást keres 4, 6 vagy 8 órában. Magyar-könyvtár szakos egyetemi végzettséggel, középfokú francia nyelvismerettel, alacsony szintű számítástechnikai jártassággal rendelkezik. – Honti Miklósné (lakástelefonja: 321-7418) 8 órás állást keres kölcsönzői, olvasószolgálati vagy egyéb munkakörben. Könyvtárosasszisztensi végzettsége, alacsony szintű angol, középfokú francia nyelvismerete, felhasználói szintű számítástechnikai jártassága van. – Nyolcórás feldolgozó, olvasószolgálati, folyóiratkezelői állást keres Kiss J. Pál (lakástelefonja: 205-6550). Könyvtárkezelő, menedzser-asszisztens, középfokú szoftverüzemeltető.

Állást kínál:

Sajnos ez alkalommal nem érkezett be közlésre szánt állásajánlat.

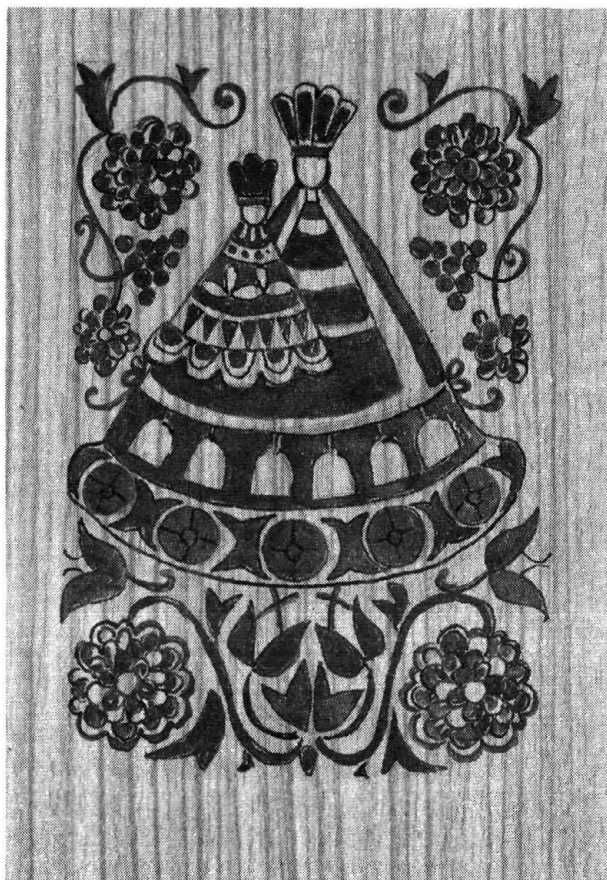
*

Szerkeszti: Hegyközi Ilona

Cím: MKE titkárság, 1054 Budapest, Hold u. 6. Tel./fax: 311-8634

E-posta: MKE@MAIL.C3.HU vagy H11200MKE@ELLA.HU

Diskay Lenke (1924–1980) képes levelezőlap-terve
(az OSZK plakáttárának állományából)

*Minden kedves
olvasónknak, előfizetőknek,
kollégáknak*

*Kellemes karácsonyi ünnepeket
és
boldog új évet kíván*

a Szerkesztőbizottság

